

НЭСЭН СЕЙИДБЭЙЛИ

Хур

САҢИЛЛӘРИНДӘ

Бакы - Ушагкәндәшәр - 1953

НӘСӘН СЕЙИДБӘЙЛИ

Хур

САҢИЛЛӘРИИДӘ

00010
АМ

АЗӘРБАЙҠАН
УШАГ ВӘ КӨНҠЛӘР ӘДӘБИЯТЫ НӘШРИЯТЫ
БАКЫ—1953

ҚҰР-АРАЗ ДҮЗЭНЛИЙИНДӘ

Нечә күн иди ки, союз шимал күләйи әсир, арабир яғыш чиләйрди. Сонра яғыш шиддәтләнди вә күләклә бирликдә сакитләшди. Бу нечә күнү булутлара әсир дүшмүш баһар күнәши кениш синәсини ачыб учсуз-бучагсыз сәһралары иситди... Торағайлар хырда бөчәкләри овламаға чыхды. Узағларда, бәнөвшәйи көлкәләр шәклиндә донуб галмыш дағлар көрүндү. Күнорта, сәһрадан галхан йүнкүл бухар, узаг үфүгләри ағ пәрдә илә өртдү.

Кечә енә һава союду. Лакин бу кечә сәма сон дәрәчә дәрин вә улдузлу иди. Биз улдузлары сейр эдир, Марсдан, Юпитердән, Венерадан, сайсыз-һесабыз планетләрдән сөһбәт эдирдик. Астрономик рәгәмләр бизим бейнимиздә гәрибә фикирләр доғурурду. Бизә белә кәлирди ки, биз сон дәрәчә кичик вә күчсүзүк. Лакин бу һисс чох тезликлә әриди. Сөһбәт дәйишди. Улдузлардан ерә эндик...

Дөрд тәрәфимизи әһатә эдән сәһра Күр-Араз дүзәнлийинин чүзи бир парчасы иди. Лакин бу сәһра сәма илә бәһсә кирибмиш кими көз ишләдикчә узаныб кедир, узағларда, чох узағларда үфүгләрдә бирләширди.

Биз, Күр-Араз дүзәнлийинин әмәлә кәлмәси тарихиндән сөһбәт этмәйә башладыг.

— Милйон илләр...— дейә гоча мүнәндисин сәси эшидилди.

Онун үзүнү көрә билмирдик. Гаранлыгда арам-арам эшидилән сәс, бизим хәялымызы чох гәдим заманлара апарыр, биз, бу саат даяндығымыз торпағын вахтилә Хәзәрин дәрин сулары алтында олдуғуну тәсәввүр этмәйә чалышырдыг...

ГӘДИМ ТОРПАГ

Милйон илләр бундан әввәл Хәзәр дәниси керн чәкилмиш вә инди бизим Күр-Араз дүзәнлийин адландырдығымыз торпаг әбәди гаранлыгдан чыхмыш, күнәш үзү

көрмүшдүр. Беләликлә, Күр-Араз дүзәнлийинин илк дузланмасы һәлә о заман, йә'ни бу дүзәнликдән дәннз сую чәкилдикдән сонра олмушдур.

Лакин, бир чох миллион илләр кечди вә бу узун мүддәт әрзиндә Күр-Араз дүзәнлийиндә бөйүк дәйишкликләр олду: күләкләрин кәтирдийи торпаг селләри, Күр вә Араз чайларынын дашғын заманы яйдығы мүнбиг лил, сәһраларда әмәлә кәлмиш физики дәйишкликләр, бу ерләри әкин вә малдарлыг үчүн сон дәрәчә ярарлы бир һала салды.

Күр-Араз дүзәнлийи, Муған чөлү һагында узаг өлкәләрдә нағыллар сөйләнди, бу ерләрин шөһрәти дилдәндилә кәзди, бу торпага дүнянын бир чох ерләриндән алимләр вә сәйяһлар кәлди.

Бурада ерли әһали бир илин әрзиндә үч дәфә мәһсул көтүрәмиш... Буралар зейтун ағачлары илә долу имиш. Күр саһилләри, мәшһур Нил саһилләриндән дәннзән киимиш.

Лакин ядәлли ишғалчыларын арды-арасы кәсилмәз басғыны бу ерләрин даһа да чичәкләнмәсинә мане олмуш, көһнә суварма системләрини позуб дағытмыш, ер илә ексан этмишдир... Күр-Араз дүзәнлийи кет-кедә ярымсәһралара вә сәһралара чеврилмишдир.

Сон әслрә гәдәр бу сәһра вә ярымсәһраларын дәринликләриндә инсан изи тапмаг олмазды. Адамлар анчаг Күр вә Араз саһилләриндә өзләринә мәскән салардылар.

ПАМБЫГ

Һәлә гәдим заманлар, бу ерләрдә памбыг биткисинә тәсадүф этмәк оларды. Лакин о вахтлар памбыг, сәнәе характери дашымырды. Памбыгын бу ерләрдә инкишаф этдирилмәсинин хусуси тарихи вардыр: Америкадан кәләи памбыг рус капиталистләринә чох баһа отурврду. Бу памбыгын үстүнә гоюлан көмрүк олдугча бөйүк иди. Она көрә дә мәшһур рус капиталистләри Савва Морозов, Карзинкин вә башгалары харичдән мал алмамағы, өзләринә Орта Асияда вә Азәрбайчанда даһа учуз памбыг базасы яратмағы гәрара алдылар.

Ени биткинни әкилмәсинә һәвәслә башламаг үчүн Муғанын ерли әһалисинә һавайы тохум вә әкинчилик әләтләри верилди, кәндлиләр үчүн тәчрүбә стансиялары вә сәркиләр дүзәлдилди.

Памбыгдан йүксәк газанч әлдә этмәк хәялы илә бу ерләрә ахышыб кәләнләрин сайы илдән-илә артмаға башлады. Муған, Күр-Араз дүзәнлийи, бир нөв гызыл мә'дәнләринә чеврилди. Бурада һәгиги мә'насында «гызыл ахтарма әһтирасы» һөкм сүрмәйә башлады. Памбыг гызыл иди. Бу гызылын да дәлаллары яранды. Онлар эәли кими кәндлиләрин ганыны сормаға башладылар. Кәндли дәлалдан йүз маната 140—150 манат вермәк шәртилә йүксәк фаизли борч алыр, лакин чох вахт бу борчу өдәйә билмирди. Дәлаллар исә бу борч һесабына яваш-яваш торпаглары өз әлләринә кечирир, дөнүб голчомаг олур, даһа чох газанч әлдә этмәк үчүн торпагдав

вәһишәсинә истифадә эдирдиләр. Бу «гызыл ахтарма әһтирасы», торпагын Чал-системи илә суварылмасы, йә'ни бүтүн саһәни суя гәрг этмәк (бу үсул торпагын дәрин гатларыны суварыр вә ашағыдакы дузлары юхары галдырыр) вә дүзкүн олмаян башга үсуллар Күр-Араз дүзәнлийинин тәзәдән дузланмасына сәбәб олду...

Памбыгчылыг бир нөв көчәри шәкил алды; мүййән саһә дузландыгда, тәсәррүфаты ени саһәйә көчүрүрдүләр. Беләликлә, дузланма саһәси кет-кәдә бөйүмәйә вә бүтүн Күр-Араз дүзәнлийини тутмаға башлады... Дузланма артдыгча, памбыг әкини нисбәтән азалырды.

Күр-Араз дүзәнлийинин 70 фаизи дузланды.

КҮР-АРАЗ ДҮЗӘНЛИЙИ

Бир тәрәфдән Бөйүк Гафғаз сыра дағларынын, о бири тәрәфдән Кичик Гафғаз сыра дағларынын этәкләриндән башлайыб, Хәзәр дәнизинин саһилинә яхынлашдыгча кет-кәдә кенишләнән нәһәнк саһә Күр-Араз дүзәнлийини тәшкил эдир. Бүтүн Загафғазияда ән бөйүк дүзәнлик олан Күр-Араз дүзәнлийи дәниз саһилиндән башлаяраг Минкәчевирә вә Дағлыг Гарабаға гәдәр узаныр; Ширван, Сәляян, Мид, Муған, Гарабағ дүзәнликләрини әһатә эдир.

Бу бөйүк дүзәнлийин әкин үчүн һәгиги мә'нада яралы олмасы мәсәләсини ялныз Совет һөкүмәти, Коммунист партнысы һәлл әдә билди... Азәрбайчанда Совет

Һахимийәти гурулмасынын илк илләриндә бурада бөйүк тәчрүбә стансиясы ишләмәйә башлады, бир нечә суварма каналы чәкилди. Лакин бүтүн бу тәдбирләр, бир миллион гектардан артыг олан нәһәнк Күр-Араз дүзәнлийи мәсәләсини һәлл эдә билмәзди.

Коммунист партиясынын гайғысы илә Азәрбайҗанда Күр-Араз су тикнитиси идарәси яранды. Бу идарә бүтүн Күр-Араз дүзәнлийи бою ишһаат-монтаж канторлары тәшһил этди. Бу канторларын әсәс вәзифәләри Күр-Араз дүзәнлийиндәки әкин саһәләрини планлашдырмаг, макистрал, мүвәггәти вә башга суварма каналлары чәкмәк, дренаж вә коллектор системләри газараг бунларыч вәситәсилә шоран торпаглары юуб дуздан тәмизләмәк, әкин үчүн ярарлы һала салараг колхозлара, совхозлара тәһвил вермәкдән ибарәтдир.

Биз, бүтүн бу бөйүк ишләрлә, бу ишләри көрән адамларла таныш олмага кәлмишик.

Бизим кечәләмәйә даяндыгымыз ишһаат-монтаж кантору гәсәбәсинин күчәләриндә тез-тез машынларын ишыглары парлайыб сөнүр, гонагларын сайы чоһалырды.

Бурая вә башга канторлара биздән башга да кәләчләр чоһдур. Белә адамларын ичәрисиндә тәчрүбә кечирмәйә кәлмиш кәпчләрә, статистләрә, гоча мүһәндисләрә, Москва вә Бақы гәзетләринин мүхбирләринә вә фото-мүхбирләрә тез-тез раст кәлмәк олар.

Тәэ таныш олдуғумуз адамларла эләдийимиз сөһбәтләр Күр-Араз дүзәнлийиндә көрүлән вә көрүлчәк ишләр барәсиндә иди.

Күр-Араз дүзәнлийинин биринчи дузланмадан сонра мүһитләшдирилмәси үчүн узун илләр тәләб олундуғу һалда, һәмән дүзәнлийи совет адамлары чәмиси бир нечә илдә дуздан тәмизләмәлидирләр. Бундан әләвә, әкәр баш-баша гоюлса мин километрләрлә узанан макистрал, мүвәггәти дренаж каналлары, коллекторлары вә бүтүн нәһәнк саһәни планлашдырмағы нәзәрә алсаг, Күр-Араз дүзәнлийиндә апарылан ишләрин бөйүклүйүнү вә сүрәтини тәсәввүрүмүзә кәтирә биләрик.

Биз сәһәрин ачылмасыны сәбрсизликлә көзләйрик. Һава ишыгланан кими йола чыхачағыг.

Кениш асфалт йол узуну бизимлә бир истигамәтдә һәрәкәт эдән булдозерләрә, ергазыян машынлара, экскаваторлара раст кәлирдик. Биз һеч бир вахт бу гәдәр экскаватор вә булдозер көрмәмишдик. Бу гүвәтли машынларын янындан өтдүкчә онлары саймага башладыг, лакин тезликлә һесабы чашдырдыг.

Биз, насослара энәркия верән дизел elektrik стансиясыны өтүб Күр саһүлиндәки бир нөмрәли баш Акуша насосуна яхынлашдыг. Насос дедикдә, бура бөйүк бир насосханадыр. Саһилдә тикилдийиндән ону стасионар насосхана адландырырлар. Бурадакы насослар Күрүн әкин саһәләриндән ашағыда ахан суюну юһары галдырыб макистрал каналлара вурур, су бу каналлар вәситәсилә учсуз-бучагсыз әкин саһәләринә яйылыр.

Саһилдэн 30—40 метр кэнарда аҕ дашдан тикилмиш биная дахил олуруг. Кениш пэнчэрэлэрдэн ичэри сүзүлөн ишыг золаглары бинаны ики һиссэйэ бөлөн узун дэмри көрпүнүн вэ бу көрпүнүн сағында вэ солунда чэркөлөнмиш гүдрэтли насосларын һамар сэтһиндэ бэрг вурурду...

Бир нөмрөли насосханада бизи комсомолчу машинист Абдул Балаев вэ машинист көмөкчиси Аҕаширин Аҕаев гаршылады. Насосхананын кениш пэнчэрэлэриндэн сакит, эзэмэтли Күр көрүнүрдү.

Торпагдан тэээ баш галдырмыш отлары тапдалая-тапдалая Абдул Балаевин мүшайнэтилэ Күрүн йүксөк саһилинэ кэлдик.

Ганадларынын үстү боз, синэлэри аҕаппаҕ ики гагайы Күрүн үзэриндэки семада ганад чалыб ойнашыр, гый вуруб илдырым сүр'этилэ чайын буланыг суларына сары чумур, орада эзлэринэ ем ахтарыр вэ енидэн һаваланыб галхыр вэ бир даһа гый вуруб бир-бириндэн узаг-лашырдылар.

Күрүн о бири саһилиндэ яшыл отлуҕа яйылмыш инэк-лэр арам-арам көвшэйирлэр. Ала-була бир инэк, өзүнэ охшаян бир бузовун аҕзыны, бурнуну, бойнуну, гулагларыны ялайыб охшайырды... Бузов аяг үстэ күчлэ даяныр вэ тез-тез бүдрэйирди. Будур, онун дал аяглары Күрэ тэрэф эйилэн энишэ сүрүшүдү, ири торпаг парчасы гопуб чая төкүлдү. Горхаг бузовун дал аяглары чай үзэриндэ һавадан асылы галды. Лакин ағыр инэк бир анда баласынын далына кечиб бэдэни илэ ону сахлады. Бу-

зов ирэли атылды вэ инэк эввэлки кими тэмкинлэ бала сына яхынлашыб дили илэ ону яламаҕа башлады...

Узагларда, тэээ тикилмиш даш эвлэр арасындан кениш чөллүклэр көрүнүрдү... Нәһэнк дүзү ярыб өзүнэ ятаг салмыш буланыг Күр сәссиз-сәссиз ахырды...

— Биз бурадан сую Акушая вуруруг,—дейэ кэнч машинист изаһат вермэйэ башлады.—Насосларымыза сөз йохдур. Чох гүввэтли насослардыр. Анчаг, бэ'зэн яйда Күрүн сую о гэдэр азалыр ки, борулар һавадан асылы галыр, биз дә ки, олуруг колхозчу гардашларымызын янында үзүгара. Бу чәһэтдэн үзүчү насос стансияларына сөз йохдур. Орада ишлэйән машинистлэр һеч вахт хәчил олмаячаглар.

...Биз Абдул Балаевлэ худаһафизлэшиб үзүчү насос стансияларына бахмаҕа тәләсдик. Насосхананын гаршысындакы бөйүк данрәви тәзийг һовузунун янындан кечирик. Гүввэтли мәркәздәнҕачма насосларынын Күрдән вурдуглары су бурада дәһшәтли бурулҕана чеврилир вэ сүр'әтлэ, сementләнмиш канала ахырды. Бурулҕана бахмаг мүмкүн дейилди: адамын башы кичәлләнирди. Биз ирәлидэ каналын кенишләндийи вэ су ахынынын нисбәтән сакитләшдийи ерләрдә ушагларын балыг ову илэ мәшғул олдугларыны көрүб хейли тәәччүбләндик. Бу канала балыг һарадан кәлиб чыхыб? Сонрадан өйрәндик ки, насосханадан канала Күрүн сую илэ боллу хырда балыг кечир.

Күрүн о бири дөңкөсүндө, көзүмүз өңүндө гәрибә бир мәнзәрә ачылды: бир нечә чай кәмиси гатарланыб кәми эшелону яратмышды. Бу кәмиләр, саһилдән бир гәдәр аралы санки лөвбәр атыб даянмышдылар. Саһилдән кәмиләрә энсиз көрпүчүкләр узаныр, кәмиләрдән исә саһилә, баяг биринчи стасионар насосханада көрдүйүмүзүн эйни нәһәнк борулар кәлирди. Бу борулар саһилдә эввәлчә ерин алтында итиб кедир, сонра исә бир-биринин янында дүзүлмүш тәзийг һовузларынын яхынлыгында ердән баш галдырыб һовузларә су пүскүрүрдү. Буланыг Күр сую, нисбәтән кичик һовузларда бурулган яратмаға мачал тапмамыш гайнар һалда канала чумурду...

Тәзийг һовузларындан бириндә су думдуру иди.

— Үчүнчү насос ишләмир,— дейә йолдашларымыздан бири бизи баша салды.

...Янымызда бир йүк машины даянды. Бир нечә оған чәлд машиндан ерә атылыб тәзийг һовузларына сары тәләсди. Бунлар, электро-монтаж канторундан кәндәрилмиш техникләр иди.

Биз онларын ишинә мане олмаг истәмәдик, саһилдән аралы лөвбәр салмыш гәрибә кәмиләрә яхындан бахмаг үчүн дарысгал дәмир көрпүчүйә яхынлашыб кәмиләрдән биринин көйәртәсинә эндик.

«Кают-кампания» дахил олуб, кәминин еканә һей'әти вә сүканчысы, вәзифәси э'тибарилә механик көмәкчиси Александр Краснобоки илә көрүшдүк.

Кәминин ичәриси чох садә бир принсиплә гурулмушду. Юхарыда, бизим вә механик көмәкчисинин даяндыгы көрпүчүкдә лөвһә гоюлмушду. Һәмән лөвһәнин үстүндәки рубликкләрин вәситәсилә, ади кәмиләрин машинханаларындан чох садә көрүнүшү олан ашағыдакы машинхана, даһа доғрусу, насосхана һәрәкәтә кәтирилирди. Йоғун борулар кәминин көвдәсини дәлиб о тәрәфә кечмишди. Яй вахты Күрүн сую азаларса, кәми дә су илә бирликдә ашағы энәр. Беләликлә, стасионар насосханалардан фәргли олараг, Күр суюнун азалмасы үзүчү насосханаларын һалына тәфавүт эләмир. Онун насослары үчүн Күрдә һәмишә су вардыр. Бу үзүчү насос стансияларына «пантон насослар» дейирләр.

Күр арам-арам ахыр, онун сулары кәминин көвдәсини ялая-ялая даянмадан һей пычылдашырды. Күчлү насослар фасиләсиз ишләйир, сую канала вурур, каналлар ону узаг, дузлу саһәләрә апарырды. Һаман саһәләрдә һансы проселәр кетдийини сонра көрәчәйик...

Көйәртә хәфифчә титрәйирди. Биз, Александр, Краснобокинин өз иши һаггында вердийи изаһаты динләдик. Күрүн гәдим голу олан Акуша чайы лилләниб сырадан чыхмышды. Ләкин совет адамлары Акушанын өмрүчү узатдылар. Александр Краснобокинин насосларынын вурдуғу су, баяг таныш олдуғумуз Абдул Балаевин насосларынын вурдуғу су илә бирләшиб Акуша илә ахыр. Сонра исә, Акуша чайы экин саһәләриндән алчагда ахдыгындан онун суюну насосларла бүтүн Сәлян районун саһәләринә пайлайырлар. Хылы районунун исә, аз гала, һәр колхозунун өз үзүчү насос стансиясы вардыр...

— Бу гэдэр үзүчү стансияны нарадан алырсыныз? — дейэ бир нечэ нэфэр, көзлөнилмэдэн эйни суалы верди.

Александр Краснобокин күлүмсүндү, бир кэлмэ сөз демэдэн гапыя тэрэф кетди вэ элинин ишареси илэ бизи ардынча чагырды.

Александр Краснобокинин үзүчү стансиясындан 300—400 метр аралы, Күр сайилиндэки э'малатханада бөйүк бир чанланма вар иди. Бура, э'малатханадан даһа чох, кичик чай кэмилэри хазырлаян тэрсанэйэ охшайырды.

Тахта көрпүчүклэр үстүндэ ян-яна дүзүлмүш насос стансиялары учалырды. Бурада һәм гурашдырма, һәм харратлыг, һәм дэ гайнаглама ишлэри апарылырды.

Бөйүк дайрэви пәнчэрэлэрдэ ани олараг яшылым-тыл ишыг парлайыр, гығылчымлар одлу яғыш кими ашағы сәпөлөнирди. Эйниндэ көй рәнкли иш палтары олан энликүрөк, яшлы бир киши техниклэрэ ени тапшырыглар верирди...

Бизи марагландыран үзүчү насос стансиялары бурада хазырланырды. Гайнагчылардан бири илэ таныш олдуг. Арыг, лакин мөһкәм бэдәнли, орта яшлы бир қиши түнд рәнкли көзлүйүнү галдырыб брезент элчэйини чыхартды вэ элимизи сыхды. Бу, гайнагчы Балаэли Иманов иди. Сәлянинишаатын тикинти идарәсинин бүтүн әсас гайнаглама ишләрини көрмүш Балаэли аз заман ичәрисиндэ он үзүчү насос стансиясы гайнаглайыб тәһвил вермишдир. Балаэли Имановун гайнагчылыг пешәсинэ йийәләнмиш бир нечэ шакирди вардыр. Булар Сәлян районунун комсомолчулары Аяз Бабаев, Сәмәдаға Чәбрайылов,

Әлинияз Гәдиrowдур. Балаэли Иманов гайнаглама планыны 300—350 фаиз өдәйиб һәр ай орта һесабла 4000 манат пул газаныр. Онун шакирдләринин ксә, һәләлик, айда ики мин-ики мин беш йүз манат газанчлары олур...

Лап ахырдакы тахта көрпүнүн үстүндэ олан насос стансиясы тамамилә гуртармаг үзрә иди. Биз, баяг техниклэрә көстәриш верән энликүрөк, яшлы киши илэ бу пантонун янында таныш олдуг. Онун ады Александр Глазирин иди. Сөһбәтимиз заманы о, бизә кечмишин иштираблы, ишкәнчәли ағыр зәһмәтиндән, ингилабдап әввәл газанчы вәзифәсиндә ишләдийиндән данышды. Сонра үзүнү бизим йолдашлардан биринә тутуб онун синәсиндән асылмыш фото-апараты көстәрди:

— Бу аппараты нечәйә алмысыныз?

— Хатырымда дейил, нечә мәкәр?— дейә йолдашымыз марагла сорушду.

— Неч... Нәвәләримдән бири үчүн белә бир аппарат алмаг истәйирәм. Гәрәсинин мейли бир шейәдир. Мән дэ ки, кәрәк онларын арзусуну еринә етирәм.

Биз бурада Александр Глазирин вэ Балаэли Иманов кими фираван яшаян ишкүзар адамлары тез-тез раст кәлирдик. Онлар бу ерләрә тәбиәти дәйишдирмәк үчүн кәлмишләр.

Енә йоллар... Күр-Араз дүзәвлиий бою, башга-башга истигамәтләрдә узанан шосе, араба йоллары... Ирәлиләдикчә һәр өрдә өни-өни торпагтавыян машиналары, скре-

перлэрэ, экскаваторлара тэсадүф эдирик... Бунлар, ени планлашдырылмыш саһэлэрдэ каналлар газымаға вэ башға вачиб торпаг ишлэри көрмэйэ кедир...

Күр-Араз дүзәнлийиндэ апарылан торпаг ишлэринин дохсан доггуз там онда беш фаизи механикләшдирилмишидир. Планлашдырычылар кестәриш вермэйэ мачал тапмыр; чүнки торпаг ишлэрини көрәнлэрин гүдрәтли техникасы, нечә дейәрләр, «гоймур ки, верилән планын чанына ел дәйсин»—о дәгигә ишә башлайыр вэ ону ерни-нә етириб тәзә тапшырығы көзләмәли олур.

Күр сол тәрәфимиздә галмышдыр. Биз Әли Байрам-лыя сары һәрәкәт эдирик. Һәр ики тәрәфимиз һәлә мә-нимсәнилмәмиш шоран торпагдыр... Бә'зән ирәлидә ағ-аппаг ағаран саһэләр көрүнүр. Һава илыгдыр, хош ба-һәр күләйи әсир. Вәс о ағаран нәдир? Бәлкә гардыр! Белә бир баһар һавасында гар галармы?

Биз мараг вә һейрәт ичәрисиндә, ағаран ерләрә яхы-лашдырдыг. Үфүгә сары энмэйә башлаян күнәш, дик би-зим үзүмүзә дүшүр, көзләримизи гамашдырырды.

Ағаран ерләрә чатыб көзләримизә инанмадыг. Бу ер-ләр дузлу сәһралыглардыр. Бу дузлу ерләрдә адама элә кәлир ки, о, гарла тәзә өртүлмүш чөлдәдир. Бу һәмин дузлардыр ки, бу торпагда һеч бир биткинни көйәри-синә аман вермир.

Бөйүк Коммунист партиясы бу ерлэри чичәкли бағ-бағата чевирмәк, бураларда ени нәһәнк памбыг массив-лэри яратмаг планыны чәкмишидир. Баяг йолда раст кәл-дийимиз гүдрәтли техника бу торпагы, бу дузлу сәһра-

ны мәнимсәмэйә, ону әкин үчүн ярарлы һала салмаға тәләсирди. О совет техникасыдыр, ону бура, бу торпаг-ларла һяят вермәк үчүн партия вә һөкүмәт кәндәрмишидир.

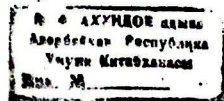
Биз, артыг мәнимсәнилмиш вә колхозчулара тәһвил верилмиш бөйүк саһэләрә тэсадүф этмэйә башлайыр-дыг. Йол һансы тәрәфә дөнүрдүсә, о истигамәтдә узан-ан ени макистрал каналлар көрүнүрдү. Он километр-ләрлә узанан каналлар бир-бирлэрини әвәз эдирди. Ма-кистрал каналлардан, пайлайычы каналлар айрылыб саһэлэрин дәринлийиндә көздән итирди.

Каналларын һәр ики тәрәфиндә чаван тут ағачлары учалыр, көзәл хиябанлар узаныб кедирди. Сонралар биз, һансы истигамәтдә тут ағачи хиябанына раст кәлирдик-сә, орадан канал кечдийини асанлыгла тәйин эдирдик.

Ағачлар һәлә ярпаг ачмамышдыса да, әтраф тәбиәт-дә бир чанланма һисс олунурду... Санки торпаг нәфәс-сә башламышды... Илк баһарын хәфиф ели бу әтир-тә нәфәси әтрафа яйыр, тут ағачларынын зәриф будаг-ларында хырда тумурчуллар юруланмаға башлайыр-ды... Чөлләрдән вә дүзәнликләрдән яйылан сәсләр ушаг хорунун охудуғу шән бир нәғмәни андырырды... Вахтилә «су» дейә мәләйән чөлләрдә хош бир рүтүбәт дуолурду...

Күр сағ тәрәфимиздә галыр.

Сол тәрәфимиздә кенишләнән дүзәнлик артыг ди-рилмиш торпаглардан ибарәтдир. Бу дүзәнлик әлчатмаз үфүгләрә гәдәр көз ишләдикчә узаныр. Күрүн вә рас-тыммыза кәлән макистрал каналларын суюнун рәнки кет-кәдә дәйишир, түндләшир, гәһвәйийә чалмаға башла-

йыр... Бәлкә дагларда шиддәтлн селләр башламыш-
дыр? Тезликлә мә'лум олур ки, Сабирабад тәрәфдә Күр
илә бирләшән Араз чайынын сую бу саат бу рәнкдәдир...

Тез-тез, йол кәнарында тәзә салынмыш бөйүк гәсәбә-
ләрә тәсадүф эдирик. Эвләрин һамысы дашдан һөрүл-
мүш, планла тикилмишдир. Һәр гәсәбәнин онларча кү-
чәси вар. Биз белә гәсәбәларин бириндә даяныб бура-
ени көчмүш адамларла таныш олмаг, сөһбәт этмәк истә-
йирик. Лакин кечәйә дүшмәмәк үчүн буну сонрая гою-
руг. Ирәндә белә гәсәбәләрә һәлә чох тәсадүф эдәчә-
йик. Одур ки, яхындакы иншаат-монтаж канторларын-
дан бириндә кечәләмәйи гәрәра алырыг... Һава гаралыг,
улдузлар көз гырпамаға башлайыр. Аз сонра, әсрләрлә
ишыг көрмәйән сәһранын синәсиндә бир гучаг ишыг пар-
лады... Биз, 22-чи иншаат-монтаж канторуна чатдыг.

Бир мәртәбәли стандарт тахта эвләрдә там бир сә-
лигә вардыр. Биз, канторун баш мүнәндисинин отағына
яхынлашанда, орадан ики-бир, үч-бир техникләр, иш
ичрачылары вә канторун танынмыш фәһләләрн чыхыр-
ды. Екунлашдырма вә сабаһкы күнүн ишләрини план-
лашдырма ичласы индичә гуртармышды. Ичәридән чы-
хан кәнчләр бир оғланын башына топлашмышды. Һәрә
она бир суал верирди. «Иззәт, Иззәт!»—дейә гызларын
вә оғланларын сәсләри эшидилирди. Биз адамларын ара-
сында ону күчлә сечә билирдик. Нәһайәт о, йолдашла-
рына сары дөнүб деди: «Һамыңыз кедәк клуба, мән ора-
да сизә һәр шейи изаһ эдим». Кәнчләр севинчәк Иззә-

ти өз ахыны арасына алыб дәһлиздән күчәйә чыхарт-
дылар.

Биз, бу Иззәт адлы оғланын ким олдуғуну өйрәнмәк
истәдик. Баш мүнәндисин отағынын гапысыны ачдыг
вә ичәри кирдик. Бура бош иди.

Биз динчәләмәк үчүн гонаг отағына дүшдүк. Бурадә
биздән башга үч нәфәр дә вар иди. Отагдакыларын сөһ-
бәтиндән баша дүшдүк ки, араларындакы кәнч бу кан-
торун ишчисидир. Онлар сөһбәтләрини гуртаран кими
биз оғлана яхынлашдыг.

— Бағышлайын, сиз бурадамы ишләйирсиниз?

Оғлан утанчаг бир тәрздә чаваб верди:

— Бәли!

— Бизи бир шей марагландырыр...

— Буюрун...

— Баяг биз баш мүнәндисин отағындан чыхан бир
дәстә кәнчә раст кәлдик, онларын арасында Иззәт
адлы бир оғлан варды. Һамы ону чағырырды, онун ба-
шына топлашырды. О кимдир, билмирсиниз?

— Иззәт?.. А-а... Нәчәфов, Иззәт Нәчәфов! Эксакава-
торчудур.

— О нә илә белә кәнчләр арасында нүфуз газан-
мышдыр?

Дейәсән бизим суалымыз оғлана бир гәдәр күлүнч
кәлди. О енә утанчаг бир тәбәссүмлә күлүмсәди:

— Нечә йә'ни нә илә? Әлбәттә, иши илә, бачарығы
илә. План үзрә кәрәк экскаваторчу айда 10 мин 200 куб-

метр торпаг газысын. Иззэт исә 20 мин, һәтта даһа артыг торпаг газыйыр. Планы 200 фазз өдәйир.

Сонра бизим сөһбәтимиз даһа да ширинләшди. Биз бу утанчаг оғландан Иззәт һаггында бир гәдәр дә мә'лумат ала билдик... Иззәтин ийирми үч яшы вар. О, комсомолчудур. Сәнәт мәктәбини гуртарыб. Алты ай машинист көмәкчиси вәзифәсиндә ишләмиш, сонра исә экскаваторчу олмушдур. Тәрчүмейи-һалы, көрүндүйү кими, о гәдәр дә узун дейил, анчаг бу адамын ишиндән, вәтәнә олан мәнәббәтиндән чоһ шейләр язмаг оларды. Иззәт Нәчәфов кими көнчләр бизим роман вә повестләримизин гәһрәманлары олмага һагг газанырлар; чүнки онлар партиянын тапшырыгларыны һәгиги вәтәнпәрвәр, һәгиги комсомолчу кими еринә етирirlәр.

О кечә даһа бир мараглы һадисә олду: мә'лум олду ки, бизимлә сөһбәт эдән, бизә тикинти вә Иззәт кими көнчләр һаггында бә'зи мә'луматлар верән чаван оғлан, иһшаат-монтаж канторунун баш мүнәндисидир. О, бәстәбой бир оғландыр. Илк нәзәрдә бизә элә кәлди ки, онун чәми 17—19 яшы олар. Лакин, биз бир гәдәр яһылмышдыг. 22-чй иһшаат-монтаж канторунун баш мүнәндиси Әскәр Исмайылов 1929-чу илдә анадан олмушдур. 1951-чи илдә Москвада, Виямс адына су тәсәррүфаты институтуну битирмишдир. Бу канторда бир илдир ки, ишләйир. Комсомолчудур. Көрүндүйү кими, Әскәр Исмайыловун да тәрчүмейи-һалыны нағыл этмәк о гәдәр узун вахт тәләб этмир.

— Мән баш мүнәндиси анчаг әвәз эдирәм,—дейә о тәвәзәкарчасына сөзүнә давам этди.

— Нә үчүн? О хәстәдирми?

— Йох. Бизим канторун баш мүнәндиси йохдур. Мән баш мүнәндисин әвәзиндә ишләйирәм.

— Нийә мәкәр, бир дәфәлик баш мүнәндис вәзифәсиндә ишләмәйә күчүнүз чатмаз?

Әскәр Исмайылов бизә бахыб енә утана-утана күлүмсәди.

— Тәчрүбәм аздыр... Дүздүр, һәлә 1949-чу илдә тәчрүбә кечдийим заман Гутгашендә Нохур Гышлаг бәндиһин тикилишиндә биләваситә иштирак этмишәм. Анчаг, бу да аздыр.

Илк нәзәрдә чоһ көнч, тәвәзәкар вә утанчаг көрүнән бу оғланын хоһ сифәтинә бир гәдәр диггәтлә бахдыгда, онун күләр үзүнүн, мәһрибан бахышынын дәрһилийиндә даһа бир мәзиййәт өзүнү бирузә вермәйә башлайыр: мөһкәм ирадә вә башгаларыны өз ирадәсинә табә эдә билмәк габиллийәти. Билик, инам вә инандығыны бачарыгла еринә етирмәк габиллийәти. Һәр шейи өйрәнмәк һәвәси илә дөйүнән үрәк нараһатлығы.

— Нийә мәнә белә бахырсыныз?—дейә көнч мүнәндис сорушду.

— Һеч... Баяг сизин отаға кәлмишдик. Мәкәр ишчиләр ичласы сизсиз кечирир? Ичәри кириб сизи көрмәдик. Ачығы, сизи йох, самбаллы бир кишини көрәчәйимиз тәсәввүр эдирдик.

— Бәлкә эле буна көрә дә мәни көрәмешсиниз. Ишчиләримизин чоху мөндөн яшлыдыр. Мән дә отагдан онларла бирликдә чыхдым. Өзү дә, сизин бир кәнарда дуруб Иззәтин ардынча бахдыгынызы көрдүм, дедим, йәгин ки, фото-мүхбирсиниз... Бура һәр күн о гәдәр гонаг кәлир ки...

Биз күчәйә чыхдыг. Һава аяз иди. Күрдән әкин саһәләринә арасы кәсилмәдән су вуран насосларла электрик энержиси верән дизел электрик стансиясынын екнәсәг тыггылтасы эшидилирди.

Әскәр Исмайлову ким исә чағырды. О, биздән үзр истәйиб кәлән адама яхынлашды. Биз, онларла мане олмамаг үчүн бир кәнарда даяндыг. Даһа доғрусу, янакы чеврилиш бош чәлләкләрин үстүндә отуруб парлаг улдузлары сейр этмәйә башладыг. Кәнч мүнәндислә уча бойлу кишинин сөһбәти эшидилирди:

— Су, каналын бу башындан о башына чатана гәдәр хейли азалыр,—дәйә Әскәр Исмайлову наразы бир тәрздә дилләнди.

— Сән каналларын диварларыны һамарлатмысанмы?

— Йох!

— Мүтләг һамарлатмаг лазымдыр. Каналын ки, дивары суванмады, мүтләг су бурахацаг. Анчаг диварлары суванмыш каналлар суюн һамысыны саһәләрә пайлайыр. Сән кәл белә эт: каналын формасында ағыр бир балыш дүзәлт вә машыла ону каналын ичи илә сүрү. Ағыр балыш каналын дибини дә, диварларыны да сәнннн үчүн сувайыб һамарласын.

— Ағлабатан шейдир... Чох сағ олун, йолдаш Мурадов.

— Дәймәз... Нә лазым олса, кәл мәсләһәтләшәк.

Кәнч мүнәндис бизә яхынлашанда ондан сорушдуг.

— Мурадов кимдир?

— Ихтирачыдыр. Техники әлмләр намәдидир.

Сонра Әскәр Исмайлов, Әлибайрамлы районунун Сталин, Молотов, Теймур Гулиев, Каганович колхозларында апарылан су тәсәррүфаты тикитти ишләриндән данышыб бәзи марағлы рәгәмләр дә сөйләди. Тәкчә Әскәр Исмайловун баш мүнәндис олдуғу иншаат-монтаж канторунда 600 нәфәрә гәдәр адам ишләйир. Бу кантор 1954-чү илдә 13 мин беш йүз һектарлыг саһәннә колхоз вә совхозларла тәһвил вермәлидир. Һәмнн кантор верилән планы еринә етирир. Рәгәмләрә кәлдикдә, онларын реал мәнзәрәсини йәгин ки, сәһәр йола чыхацағмыз заман көрәчәйик.

...Сәһәр, ала-гаранлыгдан йола чыхдыг. Сабирабад тәрәфә кедирдик. Әлибайрамлы районуна хас олан дүзәнлийин мәнзәрәси арабир ағачлыгларла дәйишилирди. Гоча тут ағачларынын чох йөндәмсиз көрүнүшү варды: көтүкләри галын, будағлары кирпи тиканлары кими һазик... Сол тәрәфимиздә узанан макистрал каналын һәр ики тәрәфиндә исә чаван тут ағачлары хиябаны көрүһүрдү.

Шәргдә яваш-яваш үфүг гызарыр, күнәш доғмаға башлайырды. Машынымыз сүр'әтлә һәрәкәт этдикдә суларда әкә эдән күнәш сәнки макистрал каналдан пай-

лайычы каналлара, пайлайычы каналлардан дүзкүч чөркөлөрлө узанан сайсыз-һесабысыз шырымлара кечир вә белә бир тәсәввүр яранырды ки, һәр каналда, һәр шырымда бир күнәш доғур. Биз һеч вахт бу гәдәр күнәш көрмәнишидик. Күр-Араз дүзәнлийиндә исә көрдүк.

Буралар, артыг дирилмиш торпаглар иди. Бу яхынларда, бу ерләрдә памбыг әкини башланачагды. Дирилмиш нәһәнк саһәләр километрләрлө узанып кедир, сайсыз-һесабысыз пайлайычы каналларда сулар бәрг вурурду. Биз ирәлиләдикчә, суварма ишләри даһа бөйүк саһәләри әһәтә әдир вә бу саһәләр күзкү кими парылдайырды. Сонра биз торпаг әвәзинә, аңчаг нәһәнк «көлләр» вә «дәнисләр» көрүрдүк... Торпаг суя гәрг әдилмишиди. Бу ерләрдә бөйүк саһәләрин дузу ююлурду. Су, кетдикчә торпағын чанына һопур, ашағы гатлара кечир вә дузлу сулара тәэйиг көстәриб онларә даһа ашағыларә итәләйир. Сонра исә...

Гаршымыза чыхан дәрин вә энли канал һәр шейи бизә баша салды. Канал илә ямышыл су ахырды. Бу, ююлма нәтичәсиндә торпағын алт гатларындан сүзүлүб ахан дузлу сулардыр. Канал исә дренаж каналдыр. Мүәййән әдилмишидир ки, бу сулардакы дузун мигдары, Хәзәр дәннзинин суларынын тәркибиндәки дузлардан өдди дөфә артыгдыр.

Макистрал каналларын сулары әкин саһәсиндән бир гәдәр һүндүрдә ахдығы һалда, дренаж каналларын сулары ер сөтһиндөн 3—4 метр дәринликдә ахыр. Дренаж каналлардан ахан яшыл рәнкли су, дузлу сулары йыг-

маг үчүн газылмыш кениш коллекторлара төкүлүр, бурадан исә һәмән сулары насос васитәсилә дәннзә вурурлар.

Биз, тез-тез бу ерләрә тәзә көчәнләр үчүн тикилмиш гәсәбәләрә, тәзә макистрал каналлара вә дренаж каналлара раст кәлирик. Әкин саһәләриндә күчлү машынлар ишләйир. Сағдан ахан Күрүн һәр ики тәрәфи илә гоша бәндләр узаныр. Гала диварларына охшаян вә километрләрлө узанан бу мөһкәм бәндләр кәндләри вә әкин саһәләрини дашгындан горумаг үчүн тикилмишидир.

Биз бу бәндләри көрүркән Америкада, Италияда, Инкилтәрәдә, Һолландияда дашгынар заманы баш вермиш бөйүк бәдбәхтликләр һаггында гәзетләрдән, журналлардан охдугларымызы вә радио васитәсилә эшитдикләримизи хатырлайырыг... Италияда По чайынын, Инкилтәрәдә Темза чайынын дашгыны, дәннздә галхмыш фыртынанын Һолландия саһилләрини дағдыб гудурмуш дәннзи өлкәнни ичәрисинә яймасы кәндләри, шәһәрләри харабазара чевирди, минләрлө адамы гырды... Америкада Миссури дашгыныны характеризә этсәк, юхарыда сайдығымыз дашгынларын вә бәдбәхтликләрин һансы сәбәбдән ирәли кәлдийини асанлыгга изаһ әдә биләрик. Һәлә Миссуринин 1951-чи ил дашгыны заманы Калифорния вә Миссури вәдиләриндә ерләшән штатлар бу дашгынын гурбаны олдулар. Оклахома, Канзас вә Миссури штатларынын шәһәрләрини, кәндләрини, фермаларыны су басды, мөһсул мөһв олду,

он минлэрлэ эв учулду, йүз минлэрлэ адам юрдуз вэ чөрөксиз галды.

Канзас-Ситинин шәһәр мөһәлләләри ярым миллион эһалиси илә суюн алтында галды. Нефт вэ бензин амбарлары партлады. Көрпүдән гырылмыш нефт танкерләриндән миллион литрләрлэ бензини вэ нефт дағылды. Миссури чайынын далгалары илә һүндүрлүйү 150 метрә чатан одлу гасырға һәрәкәт этмөйә башлады. Бу гасырға, йолунда раст кәлдийи эвләри удур, түстүйә чевирирди. Миллионларла адам ағыр, чыхылмаз везийәтә дүшдү... Лакин бу ачыначаглы, дөһшәтли везийәт Американы идарә эдән агаларын кефини позмады... Онларын башлары башга шейләрә, силаһланмая гарышмышды. Өлкәнин 1952—1953-чү илләр бүдчәсиндә дә, бүтүн хәрчләрин онда доггузунун һәрби ишләрә сәрф эдилмәси нәзәрдә тутулдуғундан, дашғынларын гарышысына алмаға һеч бир вәсаит галмамышды.

1952-чи ил апрелин 11-дә Миссури, Ред-Ривер вэ Миннесота чайлары өз мәчраларындан ашды. Ялныз дөрд күндән сонра Америка радиосу хәбәр верди ки, Миссури дашыб мин миллик саһәйә ййылмышдыр. Су торпагдан 4,8 метр юхары галхмышдыр! Хәбәрдә дейлирди ки, Миссури вадисиндә ерләшән сәккиз штагын 75 мин эһалиси эвсиз-эшиксиз галмыш, әкин саһәләринин чох һиссәси суя гөрг олмушдур. Миссури күндән-күнә даһа артыг дашыр вэ ени-ени районларә бәд-бәхтлик кәтирирди. Бу заман, Америка миллиардерләри миллионларла һәмвәтәнлиләринә көмәк этмәк әвәзинә,

күтләви гырғын үчүн атом бомбалары вэ зәһәрли бактериялар һазырламаға чохлу пуллар сәрф эдирдиләр. Миссури саһилләриндә яшаян Америка зәһмәткешләри дашмыш чайын суларында боғулмуш балаларыны, севкилиләрини, эвләрини, торпагларыны вэ үмидләрини тәрк эдиб кетдикләри заман, Бирләшмиш Штатлар Аденауэрә, Франкоя, Чан-Кай-шийә вэ Американын бунлар кими башга нөкәрләри олан йырытычыларә силаһланма үчүн 7,9 миллиард доллар көмәк көндәрди. Бир сөзлә, капитализм, зәһмәткеш күтләснинни фираван яшамасына, динч эмәклә мөшғул олмасына мане олур... Юхарыда һаггында данышдығымыз бүтүн бәдбәхтликләр капитализмин кәтирдийи бәдбәхтликләрдир.

Лакин, коммунизмә доғру нәһәнк аддымларла ирәлиләйән Совет өлкәсинин һәр ериндә, ән узаг кушәләриндә вэ ән мөшғур тикинтиләриндә тамамилә башга бир дүня, башга бир аләм көрүрүк! Бу саат, бизим көзүмүз өнүндә кенишләнән учсуз-бучагсыз дирилмиш вэ дирилмәкдә олан торпаглар, ени салынан мешә золағлары да буна көзәл бир мисал ола биләр.

Әввәлләр Күр чайынын да дөһшәтли дашғынлары оларды, минләрлә кәндлини эвсиз вэ чөрөксиз гоярды. Күр вадисиндә дашғынын эмәлә кәтирдийи батаглығлардан әтрафа гыздырма хәстәлийин ййыларды... Совет һөкүмәтинин бөйүк гайғысы сайәсиндә бунлар тәдричән арадан галдырылды. Инди Күр-Араз дүзәнлийинин ши-мал башлангычында тикилән Минкәчевир дәнизи баһарда дағларда әрийән гарын вэ яғышларын дөһшәтли селә

чеврилэрэк дашгын тәһлүкәси яратмасынын гаршысыны тамамилә алачаг, Күр саһилләриндә вә вадиләриндә яшаянларын бундан сонра һеч бир горхусу олмаячагдыр. Дәһшәтли гыздырма хәстәлийинин дә көкү һәмишәлик кәсиләчәкдир.

Баһар сулары Минкәчевир дәнизинә йығылачаг вә яйда Күрүн суюнун нисбәтән азалдығы вахтларда һаман дәниздән әкин саһәләринә эләвә су пайланачагдыр. Баш Гарабаг суварма каналы да өз башлангычыны бу дәниздән алачагдыр.

Баяг, Миссури вадиләриндә баш вермиш бәдбәхтликләрлә әләгәдар олараг хатырладығымыз бир нечә рәгәм, тәбин олараг, башга рәгәмләри дә яда салыр. Тәкчә Күр-Араз дүзәнлийинә һәят кәтирмәк, бу шоран торпаглары әкин вә малдарлыг үчүн ярарлы һала салмаг мәгсәдилә Совет һөкүмәти милярдларла пул бурахмышдыр. Күр-Араз дүзәнлийиндә бир милярд кубметрә яхын торпаг ишләри көрүлмәли, йүз мин һектарларла торпаг әкин, малдарлыг вә бағчылыг үчүн ярарлы һала салынмалыдыр...

Бүтүн бунарла әләгәдар олараг мүнүм бир мәсәлә дә һәлл олунмалыдыр. Бу һагда ашағыда бәһс әдәчәйик.

Биз, артыг Сабирабад районунун кәндләри арасы илә кечирик. Ағачлар һәлә ярпаг ачмамышдыр. Лакин, килас, киләнар, әрик, алча ағачларынын зәриф будаг-

ларына санки дәстә-дәстә алабәзәк кәпәнәк гонмушдур... Мейвә ағачлары тәзәчә чичәк ачмышдыр...

Йолун сол тәрәфиндә, бир аз бундан әввәл, сәма алтынды көз ишләдикчә узанан өлү сәһра, ююлуб дуздан тәмизләнмиш, мүнбитләшмишдир. О инди өз саһибини, онун кениш синәсиндә бағ-бағат, тарла салачаг адамлары көзләйир...

Күр-Араз дүзәнлийиндә апарылан нәһәнк ишләр, дуздан тәмизләнмиш бөйүк саһәләр, йүз километрләрлә узанан каналлар, мөһкәм бәндләр, электрик стансиялары—һәр шей, һәр шей инсан үчүн—совет адамларынын фираван, хошбәхт яшамасы үчүн яранмышдыр.

Күр-Араз дүзәнлийин әкин вә малдарлыг тәсәррүфаты үчүн тамамилә ярарлы һала кәтириләндә бурада памбыг тарлалары, бостан вә бағлар салмаг, бол мәнсул йырмаг үчүн габагчыл техника илә силаһланмыш йүз минләрлә адам лазымдыр. Күр-Араз дүзәнлийиндәки колхоз вә совхозларда бу гәдәр адам йохдур. Бу адамлар башга ерләрдән көчүб кәлмәлидирләр. Олар көчүб кәлмәйә башламышлар.

Йолларда тез-тез раст кәлдийимиз стандарт гәсәбәләр ени кәләнләр үчүн тикилмишдир. Лакин, бу һәлә башлангычдыр. Күр-Араз дүзәнлийиндә йүзләрлә бәлә вә даһа гәшәнк гәсәбәләр салынмалыдыр. Биз, гәсәбәләрдән биринин янында даянырыг. Бу гәсәбә дә Сабирабад районунун һашымханлы кәндинин яхынлығында салынмыш тәзә гәсәбәләрдәндир.

Бөйүк бир саһәнин энинә вә узунуна чәркәләнмиш кениш эйванлы, ики отаглы даш эвләринин габағында көрпә ағачлар әкилмишдир. Илк бахышда гәсәбәнин үмуми көрүнүшү адама бир гәдәр гуру вә үрәксыхычы көрүнүр. Лакин чох кечмәйәчәк ки, бу көрпә ағачлар бөйүйүб гол-будаг атачаг, эйванлы эвләр онларын сәрин көлкәләриндә галачаг, бүтүн гәсәбә яшыл бир шәһәр-чийә чевриләчәкдир.

Харичи көрүнүшү илә бир-биринин эйни олан эвләр-дән бири кәнд советинә верилмишдир. Бу эв йол кәна-рында тикилмишдир. Бойлу-бухунлу, гәшәнк сифәтли бир оғлан бизи ичәри дә'вәт этди. Бу, кәнд советинин сәдри, коммунист Мустафа Чәфәров иди.

— Биз дағлардан кәлмишик,— дейә Мустафа Чәфә-ров, бизим хаһишимизлә, тәзә салынмыш гәсәбәнин адам-ларындан вә һәятындан сөһбәтә (башлады.— Дағларда о гәдәр кенишлик йохдур. Әл-гол ачмаг олмур. Бурада исә, һара бахырсанса, дәрин көй, кениш дүзәнлик кө-рүрсән... Әк, нә гәдәр үрәйин истәйир, йығ бол мәнсу-луну!

Кәнч коммунист Мустафа Чәфәров данышдыгча, онун ири гумрал көзләри аловланыр, даһа бөйүк әһти-расла парлайырды.

— Дүзү, һәр дәфә бу учсуз-бучагсыз торпаға, бу хә-зинәйә бахдыгда үрәйимиз даға дөнүр. Инди һәрәнин эвинин габағында өз бағы, бостаны вар. Бураларда биз кавалы, алча ағачлары әкдик, үзүм бағлары салдыг. Бизим колхозумуз бөйүк Ленинин адыны дашыйыр. 1320

һектарлыг торпағын беш йүз һектарында бугда, беш йүз етмиш һектарында памбыг әкәчәйик, ики йүз әлли һектарында бағ, бостан салыначагдыр.

Мустафа Чәфәров һәвәслә данышмагда давам эдир-ди. Кәнд советинин ишчиләри бир-бир сәссизчә отаға кирир, эләчә дә сәссизчә бизә әл верир вә бир кәнарда отуруб сәдрләринин сөһбәтини динләйир, онунла һәм-фикир олдуғларыны билдирмәк үчүн башларыны тәрпә-диб сәдрин дедикләрини тәсдиг эдирдиләр... Сөһбәти кәсмәдән байыра чыхдыг, эвләри, һәйәтләри кәзмәйә башладыг. Мустафа Чәфәров дейрди:

— Биз бу ерләрә бөйүк һәвәслә кәлдик. Бә'зиләри дағдакы өз эвинин гапы-пәнчәрәсини дә чыхарыб дүзән-лийә энди. Демәли, бизим фикримиз бу ерләрә һәминшә-лик энмәк, бу торпаға һәмишәлик саһиб олмагдыр... Бунун үчүн дә һөкүмәт һәмин көрдүйүнүз эвләри тик-дириб.

Эвләрин арасындакы бостанларын кәнары илә аддым-лайырдыг. Дәрин, түнд мави сәмада атылмыш юн кими яйылмыш дүмаг булутлар көз гамашдырды... һава о гәдәр саф иди ки, бөйүк саһәләрин узаг кушәләриндән, адәтән учадан сөһбәт эдән колхозчу гадынларын сәслә-ри кәлирди...

Мәктәбдән тәзәчә гайытмыш 13—14 яшларында бир гыз, биришар көрпәнин әлиндән тутуб эвин көлкәсиндә кәздирир, боз дәчәл кечи онлары изләйир, саллаг додаг-ларыны узадыб ушағын өтәйиндән япышыр, ушаг горхуб гышгырыр, гыз исә һәм күлүр, һәм дә дөнүб тез-тез кечи-

ни көнара итэлэйрди... Бу ушаг һәмнин гәсәбә илә яшыдыр... О, бурада анадан олмушдур, бурада бөйүйәчәкдир...

Һансы тәрәфә дөнүрсәнсә, чөлләрдә ишләйән тракторлара, булдыозерләре, ергазыян мүхтәлиф машинлара раст кәлирсән... Элә бир тә'сир яраныр ки, машинларын сайы бурадакы инсанларын сайындан гат-гат артыгдыр..

Кәнд советинин сәдри Мустафа Чәфәров һамымызын хошуна кәлмишиди. Йол узуну онун дедикләрини музакирә эдирдик. О, дүз дейрди: Күр-Араз дүзәнлийинә чамаат башга ерләрдән о вахт ахышыб кәләр ки, бахыб көрсүн ора кәләнләр өзләринә көзәл һәят гурмушлар. Бунун үчүнсә һәр чүр имкан вардыр.

Күр-Араз дүзәнлийинин сабаһы һагда мараглы сөһбәт эдә-эдә Сабирабаддан Чәфәрхан тәчрүбә стансиясына кедән йола дөндүк... Йолда 15 нөмрәли иншаат-монтаж канторунда даяндыг.

Бу иншаат-монтаж кантору 1949-чу илдән бәри сәккиз мин һектардан артыг сәһәни дуздан тәмизләмиш вә Сабирабад, Саатлы колхозларына тәһвил вермишдир. Инди һәмнин торпагларда башлыча олараг памбыг әкилир. Бу саат 15-чи иншаат-монтаж канторунун ергазыян машинлар гошулмуш тракторлары, скреперләри, булдыозерләри, хәндәкгазыяллары, грейдерләри вә бир чох башга торпаг ишләри көрән машинлары ени-ени сәһәләрдә ишләйир, һәр нөв каналлар чәкир. Бу каналлара Шаумян вә Мясников адына макистрал каналлар вәси-

тәсилә Аразын кәрпич рәнкли сулары ахыр. Торпаг дирилир!

КҮР-АРАЗ ДҮЗЭНЛИЙИНИН САБАҢЫ

Гаршымызда көзәл бир мәнзәрә ачылырды... Биз тәһни галхдыгча, ирәлидә, санки ерин дибиндән галхан чинар ағачлары кет-кедә бөйүйүр, учалыр, үрәкачан хиябана чеврилирди. Хиябанын әтрафында сых битмиш уча ағачлар бураны кичик бир мешәйә бәнзәдирди. Һәр тәрәфдә сакитлик һөкм сүрүрдү, сакитлик вә тәмизлик... Бу нечә күнү, учсуз-бучагсыз дүзәнлийә өйрәшмиш көзләримизә, сых битән уча ағачларын, шапранә хиябанын мәнзәрәси чох гәрибә көрүнүрдү. Элә бил бирдән-бирә, тамамилә башга иглимли дияра кәлиб чыхмышдыг. Нечә күндән бәри көрдүйүмүз, дуздан тәмизләниб дирилмәйә башлаян торпаглар, тәзә әкилмиш көрпә мейвә ағачлары әвәзинә инди көзүмүз гаршысында яшлы ағачлар, көһнәдән бетона алынмыш каналлар, чинар хиябаны чанланыр. Сонра бу ағачларын арасындан ики мәртәбәли бөйүк даш әвләр бойлашыб галхмаға башлады... Биз яхынлашдыгча, әвләрин дә сайы чохалырды. Аз сонра шүшәбәнд оранжерейлар көрүндү.

Бура, мәшһур Чәфәрхан тәчрүбә стансиясы инди.

Кичик, яшыл бир мейданчада даяныб, һәр тәрәфдән уча гарағачларла әһәтә олунмуш шүшәбәнд әвни икинчи мәртәбәсинә галхдыг. Бурада да иш отагларында бир кимсәни тапмадыг.

Кениш вэ зэнкин китабхана, стендлэр вэ кирдэ стол үстүндэ сәлигэ илэ дүзүлмүш чүрбөчүр журналлар, мәркәзи вэ ерли гәзетләр... Сәрин эйвандан баханда, ағачларын арасындан яшыл чәмәнлик вэ чичәкләнмәйә башлаян мейвә ағачлары көрүнүр... Әкәр торпагдан тәзә чүчәрмиш отларын арасында янларыны баса-баса үгарла ерийән вэ дейнкән гаггылтылары илэ әтрафа сәс салан газлар вэ өрдәкләри, орада-бурада отлар арасында шәләнән тоюг-чүчөләри көрмәсәйдик, дүшүнә биләрдик ки, инсанлар нә сәбәбдәнсә бураны тәрк әдиб һара нсә йох олмушлар. Лакин, элэ бу дәгигә, әтрафда стансиянын өзүнә мәхсус һәят гайнаһырды. Әкәр диггәтлә гулаг верилсә, бизим даяндығымыз әвин сәкисинин янындан кечән бетона алынмыш каналда сакит шырылты илэ ахан суларын ширин маһнысыны эшитмәк оларды. Газлар вэ өрдәкләр бир-бир бу канала энир, каналын сулары өз ахыны илэ онлары бир гәдәр апарыр, сонра онлар нәдәнсә горхмуш кими, тез көдөк ганадларыны һавада елләйиб кәнара сыраһыр, кери гайыдыр вэ дәчөл ушаглар кими енидән суя кирирдиләр.

Һава сакит олдуғу үчүн узаг саһәләрдә ишләйән машынларын сәси айдын эшидилирди. Бир аз сонра мүдирин катибәси бизә хәбәр кәтирди ки, мүдир вэ элми ишчиләр саһәләрдәдир, тезликлә гайыдачаглар.

Чәфәрхан тәчрүбә стансиясынын өзү шоранлыглар үзәриндә гурулмушдур. Әтрафымызда сыхлашан мешәлик вэ чичәкләнән ағачлар, хиябанлар, яшыллашан торпаг көстәрир ки, Күр-Араз дүзәнлийиндә һәят гуруб

мешәләр салмаг, бағлар, бағчалар бечәрмәк мүмкүндүр. Буну биз, стансиянын мүдирин вэ элми ишчиси Садыг Бахтиозиниң, элмләр намәди Әдуард Варунтсаянын вэ башга ишчиләрин сөһбәтиндән даһа айдын баша дүшүрүк. Дедийимиз кими, шоранлыг үзәриндә гурулмуш бу стансия дренаж каналлар чәкиб, суварма системи яратмыш вэ кет-кедә сүбүт этмишдир ки, һаман торпагда әкинчилик илэ мәшғул олмаг мүмкүндүр. Күр-Араз дүзәнлийинин дузлардан тәмизләnmәснинин мүмкүн элмасыны илк дәфә бу стансия исбат этмишдир.

Дренаж каналларын илдән-илә торпағы дузсузлашдырмасы мәһсулун кет-кедә артмасына сәбәб олмушдур. Бу да көстәрмишдир ки, Күр-Араз дүзәнлийиндә мәһсул прогрессив олараг артачаг. Мәсәлән, 1928-чи илдән дренажлар вэ коллектор системләри яратмыш Чәфәрхан тәчрүбә стансиясы өз әкин саһәләриндәки дузун чох һиссәсини ююб тәмизләмишдир. Буна көрә дә Муған чөлүндә олан ади колхозларын йығдыглары памбыг мәһсулу, орта һесабла һәр һектара 10 сентнер дүшүрсә, тәчрүбә стансиясынын һәр һектарына орта һесабла 40 сентнер дүшүр. Демәли, дөрд дәфә артыг! Беләликлә, әкәр Күр-Араз дүзәнлийиндә, һал-һазыркы зәнкин дренаж вэ коллектор системләринин олдуғуну нәзәрә алсаг, яхын заманларда һаман нәһәнк торпагдан да 40 сентнер, бәлкә дә даһа артыг памбыг көтүрүләчәйиннә шүбһә этмәк олмас. Чүнки Чәфәрхан тәчрүбә стансиясынын ишчиләри 1953-чү илдә һәр һектардан 45—50 сентнер мәһсул йыгмағы өһдәләринә көтүрмүшләр.

Күр-Араз дүзөнлийинин айры-айры ериндә дузларын таркиби вә мигдары мүхтәлифдир. Она көрә дә, Чәфәрхан тәчрүбә стансиясы һаман ерләрдә дузлары һансы техника илә, һансы үсулла вә нечә вахта тәмизләмәк нормаларыны тә'йин эдиб ишә башламышдыр.

Тәкчә Муған чөлүнүн мәнимсәнилмәйә һазырланан 100.000 гектарлыг сәһәсиндән ики миллиард адамын ики ил әрзиндә ейчәйи гәдәр дуз тәмизләнмәлидир.

Стансиянын яхын заманларда, бүтүн Күр-Араз дүзөнлийиндә тәтбиг эдәчәйи үсуллардан бири дә бағлы дренаж системи үсулудур. Тәчрүбә көстәрир ки, ачыг дренажлар кет-кедә лилләнир, гамышлыгларла өртүлүр. Бүтүн Күр-Араз дүзөнлийиндәки дренажлары лилләрдән тәмизләмәк үчүн тәзәдән нә гәдәр техника, нә гәдәр адам вә нә гәдәр вахт лазымдыр! Бу, бөйүк хәрчләрә сәбәб олур. Дикәр тәрәфдән, әкәр биз, бүтүн нәһәнк дүзәнлик бою чүрбәчүр истигамәтләрдә чәкилмиш дренажларын узунлуғуну вә энини нәзәрә алсаг көрүн бу, әкин үчүн ярарлы олан нә гәдәр ери истифадәсиз гоюр.

Һалә 23 ил бундан әввәл, Чәфәрхан тәчрүбә стансиясында бағлы, йә'ни ералты дренажлар системи ярадылмышдыр. Торпағын алтында, 3—4 метр дәринликдә сахсы борулардан дүзәлдилмиш дренаж системи узаныр, 23 илин мүддәтиндә һәмни дренаж системи бир дәфә дә олсун тә'мир олунмамышдыр. Бәлкә 100 илдә дә һеч бир дәфә дә тә'мирә эһтиячы олмаячагдыр.

Сәһәләри кәздийимиз заман Бахтиозин, бизи чаван мешә золаглары арасындан кечириб бир тәпәйә чыхарт-

ды. Орадан биз Чәфәрхан коллекторуна эндик. Билдийимиз кими, коллектор бир нечә дренажын суюну йығыб дәннә апарыр. Чәфәрхан коллекторуна һәм колхозларын дренаж каналларындан, һәм дә стансиянын ералты дренажларындан сулар кәлиб төкүлүрдү. Бизим эндийимиз ердә торпағын алтындан сахсы бору көрүнүрдү, бу борудан коллектора су төкүлүрдү.

— Бу су бизим торпагдан сүзүлән дузлу судур, коллекторла ахан сулар исә колхозларын дренажларындан кәлир. Хәһиш эдирәм дадыныз,—дейә Бахтиозин бизә мурачиәт этди.

Чох гәрибә иди. Коллекторда ахан су зәһәр кими ачы, сахсы борудан ахан су исә булаг сую кими ширин вә дадлы иди.

Бахтиозин сөзүнә давам этди:

— Тәчрүбә көстәрмишдир ки, бизим дренажлардан ахан сую тәзәдән әкин сәһәләринә бурахмаг олар. Бу о демәкдир ки, биз өз сәһәмизи дузлардан әсасән тәмизләйә билмишик. Демәли буну мүтләг бүтүн Кур-Араз дүзәнлийиндә дә этмәк олар.

Торпағын дуздан тәмизләнмәсинә нүмунә олараг Бахтиозин бизә даһа бир шей көстәрди. Мә'лум олдуғу кими, палыд ағачы, аз да олса дузу олан торпагда битмир. Бахтиозинин 1950-чи илин мартында әкдийи палыд ағачы тумлары көйәриб ики метрдән артыг бой атымышдыр.

Стансия, Күр-Араз дүзәнлийинә мешә золаглары салмаг мәсәләси илә дә чох чидди мөшғул олур. Биз

көлөчөкдө Күр-Араз дүзөнлийиндө көрөчөйимиз мешө золагларынын нүмүнэлери илө Чөфөрхан тэчрүбө стансиясында таныш олдуг. Күр-Араз дүзөнлийин партия вө һөкүмөтин күндөлик гайгысы вө элми ишчилерин көмөйи илө яхын көлөчөкдө йүксөк мәһсул базасына чеврилөчөкдир. һазырда Чөфөрхан тэчрүбө стансиясында дуза давамлы памбыг нөвлөри дө тэчрүбэдән кечирилиб әкилмөйө башланмышдыр. Бундан элавө Чөфөрхан тэчрүбө стансиясы суварма системләри яратмыш вө торпағын гурулушунун корланмасы үчүн мүбаризә йоллары тапмышдыр.

Күр-Араз дүзөнлийиндө салыначаг мешө золаглары бөйүк әкин саһәләрини күлөклөрдән горуячагдыр.

Чөфөрхан тэчрүбө стансиясы Күр-Араз дүзөнлийиндө апарылачаг әкин ишләринин габагчыл агротехники үсүлларыны тэчрүбэдән кечириб бир ганун һалына салмыш вө Чөфөрхан тэчрүбө стансиясынын көстәрдийи ишин нәтичәләри Күр-Араз дүзөнлийиндөки колхоз вө совхозлар үчүн бир гайда кими гәбул олунамшдур.

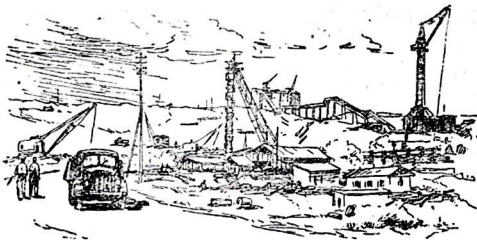
Биз Чөфөрхан тэчрүбө стансиясынын элми ишчиләри илө видалашыб йолумуза давам этдик. Сабирабад район мәркәзиндән бир аз аралы көзүмүз өнүндө гәрибө бир мәнзәрә чанланды. Аразын кәрпич рәнкли сулары Күрүп буланыг суларына гарышыб күчлү бир ахына чеврилир вө Күр-Араз дүзөнлийин бою ахырды. Бир анылағә көзүмүз өнүндө һәммин дүзөнлийин яхын көлөчөйи чанланды: сонсуз сәма алтында кенишләнән дүзәнлик учсуз-

бучагсыз памбыг тарлалары вө тахыл зөмиләрилә өртүлдү. Мешө золаглары гәшәнк хиябанлар кими та узагларда көздән итир, арабир яшыл шәһәрчикләр бойланыб дүзәнлийә ярашыг верирди.

Бүтүн бу кениш мәнзәрә үзәриндә исә көзәл бир сәһәр ачылырды. Бу, коммунизмин сәһәри иди.

Март—апрел, 1953.

МИНКЭЧЕВИР

Яшыл чәмәнликләр, чыр нар ағачлары вә улгун колларынын арасы илә узанан һамар асфалт йол бизи Минкәчевирә апарырды.

Тәбиғәт аһамын руһуну тәзәләйирди. Улгун колларынын чәһрайыя чалан башлары, яшыллыг гойнунда даһа да чазибәдар көрүнүрдү.

Машын ирәлиләдикчә, чәмәнликләрә сәпәләниб ширин-ширин отлаян гоюн сүрүләринә даһа тез-тез раст кәлирдик. Көйчә гарғалар вә алагаһад сағсағанлар ма-

шынымызын кәлишиндән диксиниб ирәлийә учур, мәфтилләрин үстүнә гонараг гуйругларыны тәрпәдә-тәрпәдә мұвазинәт сахлайыр, машын яхынлашдыгда енидән учур, санки бизә бәләдчилик эдирдиләр.

Һава саф вә сакит иди.

Шлагбаум галхыб бизи Минкәчевирә тәрәф бурахды...

Йолу һәр ики тәрәфдән арая алан чаван, яшыл ағачлар, даһа сонра бу ағачларың көлкосиндә тикилмиш эвләр диггәтимизи чәлб этди. Биз ирәлиләдикчә, бу эвләрин дә сайы чоһалырды.

Шәһәрин мәркәзинә етишәнә гәдәр хейли йол кетмәли олдуғ.

Мән Минкәчевир шәһәринин бу гәдәр көзәл олдуғуну индийә гәдәр һеч тәсәввүрүмә белә кәтирмәмишдим.

Шәһәрин әсас мейданынын башланғычында әкиз ки ми бир-биринә бәнзәйән ики мәртәбәли, гәшәнк гоша бина учалырды. Мәрмәр пилләкәнләр, сүтунлар, үрәк-ачаң тағлар, кениш пәнчәрәләр, назик метал торлар бу эвләри даһа да сәлигәли көстәрирди. Минкәчевир тикинти идарәси бу эвләрдә ерләширди. Солдакы әвин гаршысында В. И. Ленинин һейкәли учалыр, сағдакы әвин өнүндә исә И. В. Сталиннин барел'ефи вә һейкәли көрүнүрдү. Гоша эвләрин арасындан асфалтла дөшәнмиш кениш яшыл бир хиябан кечирди. Бу бөйүк күчә боюнча почта-телеграф, банк, ресторан, магазинләр, яшайыш биналары вә мейманхана ерләширди.

Чаван муштут вә акасия ағачларынын арасы илә узанан йол бизи даһа кениш бир мейдана кәтириб чы-

хартды. Мейданын гуртарачагында тэзэ бағ салынмышды. Бура Минкэчевир гуручуларынын истираһәт ерлериндән бири иди. Яй клубу баға хүсуси көркәм верирди. Кечәләр бу клубда мұһазирәләр охунур, өзфәалийәт дәрнәкләринин чыхышлары олур вә ики сеансдан ибарәт кино-филмләр нүмайиш этдириллр.

Күчәнин о бири башында исә өзәмәтли бир бина тиклмәкдә иди. Бу, Минкэчевир гуручуларынын гыш мәдәнийәт сарайы олачагдыр.

Асфалт дөшәнмиш кениш мейданлардан һәр тәрәфә дүзкүн күчәләр узанырды. Бу күчәләрин һамысыны кәзмәк үчүн бир нечә күн вахт сәрф әтмәк лазымды. Мәнә белә кәлирди ки, инди һамы бәнддә вә башга иш сәһәләриндә мәшғүл олдуғундан, шәһәрдә аз адам көрәчәйәм. Лакин, күнәш ишығына гәрг олмуш күчәләрдә һәят гайнаыйрды. Гадынлар магазинләрә йолланыр, ушаглар мәктәбә тәләсир, кәнчләр баш күчә бою узанан яшыл бағчада күлүб данышыр, йүнкүл миник машынлары асфалт йолларда о тәрәф бу тәрәфә шүтүйүрдү.

Сонра өйрәндим ки, бу адамларын бә'зиләри икинчи, бә'зиләри үчүнчү нөвбәдә ишләйир, бә'зиләри исә вәтәнимизин ән узаг ерлериндән, һәтта Москва вә Ленинград шәһәрлериндән Минкэчевирә тэзә кәлмишләр. Онлар да бурада ишләйиб гурачаг, бәлкә дә Минкэчевирин һәмишәлик сакини олачаглар.

Һүндүр дирәкләрә бәркидилмиш кур сәсли репродукторлардан совет кино-филмләриндән сечилмиш маһылар эшидиллрди. Сонра, Москва диктору мәркәзи гә-

зетләрдә дәрч эдилмиш хәбәрләри охумаға башлады. Дикторун тәнтәнәли, айдын сәси, учу-бучағы көрүнмәйән кәнч Минкэчевир шәһәри үзәриндә йайлыр вә элә бир тәсәввүр ярадырды ки, диктор һарада исә, лаг яхычда данышыр вә бу саат бизим фәрәһлә аддымладығымыз күчәләр санки Москва күчәләринин давамы иди.

Минкэчевирн кәздиқкә, адама элә кәлир ки, бура көзәл бир курорт шәһәридир. Чәтир кимн ачылмыш бәзәк ағачлары, эвләрин диварларыны яшыла бояян сармашыглар, талварлара дырмашмыш үзүм тәнәкләри, сайсыз-һесабыз ағ вә гара тут ағачлары—бүтүн бунлар мәнәдә гәрибә бир тә'сир бурахырды. Санки баягдан көрдүйүм кейимли-кечимли адамлар бурая истираһәтә кәлмишдиләр.

Йолун йорғунлуғу артыг йох олмушду...

Мән бүтүн күнү шәһәрин анчаг чүз'н бир һиссәсини кәзиб долаша билмишдим. Әсас мәгсәдим бәндә вә Минкэчевир дәнизинә баһмаг, о ерләрлә таныш олмаг иди. Одур ки, дизел-автобусларын биринә миниб Күрүн сағ саһилинә йола дүшдүм.

Ирәлидә яшыллыға гәрг олмуш түнд абы рәнкли шүшбәнд эвләрдән ибарәт гәсәбәнин о тәрәфиндә түстүләнән паравозлар вә Боз даға тәрәф һәрәкәт эдән гатарлар, даһа сонра аддымляян экскаваторларын кранлары көрүнмәйә башлады.

Биз биринчи кар'ерая чатдыг... Бир-бириндән дөрдбеш йүз метр аралы ишләйән аддымляян экскаваторлар чынгыллы торпағы чаловуна алыб һүндүр вә бөйүк дум-

кар вагонлара бошалдырды. Һәр вагону долдурмаг үчүм, экскаватор едди-сәккиз дөфә торпаг көтүрүрдү. Бәндән тәзә гайытмыш гатарлар яваш-яваш һәрәкәт эдәрәк ону көзләйән экскаваторун гаршысына кечирди. Тикинтидән гоһан тоз арасындан көрүнән паравозларын фити, чархларын вә машынларын сәси гәрибә аһәнк ярадырды.

Чынгыллы торпаг вә гумла долу гатарлар бир-биринин ардынча бәндә сары йолланырды. Гатарлардан башга «МАЗ» маркалы ағыр йүк машынлары да бәндә гум вә чынгыллы торпаг дашыйырды. Бурада диггәтли олмаг лазым иди. Чүнки һәм шоферләр, һәм дә машинистләр ләнкимәйи хошламырдылар. Онлар һәр санийәни күдүрдүләр. Торпаг вә гум кар'ерасындан бөйүк дәрәләр вә тәпәләр әмәлә кәлмишиди.

Биринчи кар'ерада Минкәчевир электрик хәтти идәрәсинин баш мүнәндиси илә көрүшүб, онунла бирликдә бәндә сары йола дүшдүк.

Биз енә Күрүн сол саһилинә етишиб шәһәрдән чыхдыг. Үзү ашағы эниб бәндә яхынлашдыг. Биз эндиқә, Боз даг учалыр, архадакы гарлы зирвәләрин габағыны кәсирди.

Биз һүндүр бир тәпәнин үстүнә галхдыг. Бурадан нәһәнк тикинтинин анчаг бир һиссәси көрүнүрдү. Күрүн о бири саһилиндәки дағын этәйиндә оюнчаг кими көрүнән гатарлар, әтрафа гара түстү йайыб көрпүнүн үстүнә яхынлашыр, орада даяныр, думкар вагонлар өз охлары үзәриндә фырланыр, чынгыллы торпағы маили сурәтдә ашағы энән диварларын үстүнә төкүр, көрпүдән

чәкилиб о бири гатарлара йол верир вә енидән кар'ера тәрәф үз тутурду.

Күчлү насослар васитәсилә Күрдән галдырылан су, һаман чынгыллы торпағы гаты палчыг һалына салыб йоғун боруларла бәндә вурурду. Бу борулар эстакадаларын үзәрилә пиллә-пиллә галхыр, су илә гарышмыш чынгыллы торпағы бәндин үстүнә яйырды. Бә'зи ерләрдә борулар бәндә сары эстакадасыз галхырды. Йоғун боруларын ағызындан галдырылан су вә һаман чынгыллы торпаг бәндин кет-кедә йүксәлмәсинә сәбәб олурду. Су сүзүлүб ашағыда көлләр әмәлә кәтирир, үзүчү насослар бу сую енидән Күрә вурурду.

Баш мүнәндис эстакада вә борулар барәдә мәнә гыса изаһат верирди:

— О эстакадалары көрүрсәнми, онлары гурмаг чох чәтин мәсәләдир. Бизә һәм баһа отурур, һәм дә вахтымызы алыр. Буна көрә дә даһа эстакада чәкмәйи даяндырыблар. Бир тәсәввүр элә, борулары һансы истигамәтә чевирмәк истәсәйдик кәрәк о ерә тәзә эстакадалар чәкәйдик. Бу да ки, нә гәдәр фәһлә, нә гәдәр материал вә нә гәдәр вахт тәләб эдирди... Инди бизим ихтирачыларымыз ени үсул тапыблар. Ағызлары кениш борулары көрүрсәнми? Һә, бах, о борулары бир-биринин учуна кейдириб ачарла бағлайырлар вә һансы тәрәфә истәйирләрсә, дөндәрирләр. Нечә дейәрләр, бу борулар сүрүнән һейванлара бәнзәйир, һара истәсән сүрүнә билир. Әлә ки, иш көрүлүб гуртарыр, о борулары асанча бир-бирин-

дән айырыб башга ерә гурашдырырлар. Бу, эстакада чөкмөктән дөфөләрлә учуз вә асан баша кәлир.

Мүһәндис гүрурла әләвә этди:

— Гәнаәт вә сүр'әт минкәчевирлиләрин әсас шуарыдыр. Неч билирсән бурада нә гәдәр енилик кәтирән гәһ-рәман вар!

Биз кетдикчә бәндә яхынлашырдыг. Күрүн сол вә сағ саһилиндә аз гала булутлара тохунан ики дәмил даг учалырды. Металдан һөрүлмүш һәмин даягларын арасы илә галын полад канатлар чәкилмишди. Канатла һәрәкәт эдән гармаг, метал фермалары галдырыр, су-электрик стансиясы бинасынын үзәринә чатдырырды.

Бир тәрәфдә әйинләриндә гөлсуз майка вә йүнкүл шалвар олан мөһкәм бәдәнли гызлар вә оғланлар, нәһәнк турбини гурашдырыр, башга бир ердә, Күрүн сол саһилиндә учалмагда олан су гәбулэдичи гурғудан су-электрик стансиясынын бинасына тәрәф энен нәһәнк борулар бир-биринә битишдирилди. Адамлар бу боруларын ичәрисиндә чоһ хырда көрүнүрдүләр.

Һава бәрк исти иди. О тәрәф бу тәрәфә шығыян йүк машыналарынын, экскаваторларын, компрессор апаратынын, паравозларын сәсләри гәрибә бир курултунун ичәрисиндә боғулуб эшидилмәз олурду. Бу, дәншәт-ли фыртына заманы олан көй курултусуна бәнзәйрди. Мәни башымы галдырыб сағ мави сәмая бахдым. Орада бир парча да олсун булут йоһ иди.

— Бәри кәл,—дейә мүһәндис мәни ардынча чағырды.

Биз дәмил көрпүйә яхынлашдыгча, курулту даһа да шиддәтләнирди. Көрпүйә чатан кими, мән бир аддым керн сычрадым; орадан ашағы баһмаг мүмкүн дейилди. Бу гулаг батырычы курултуну салан, гую кими дәрин каналда чалханан су иди. Илк дөфә Күрүн гаршысыны алыб ону чиловлаянда сую каналын дибиндә көрүнән борулара бурахмышдылар. Күр бу борулар васитәсилә өз көһнә ятағына ахырды. Инди исә бәндин о тайында бөйүк бир дәниз әмәлә кәлмишди. Дәнизин бөйүк тәз-йиҗи алтынды, дибдә көрүнән борулардан он дөрд метр эниндә канала чуман Күрүн сую ачыг мави рәнкә чалырды. Күр элә сүр'әтлә кәлирди ки, үч метр һүндүрлүкдә су тозу галхыр вә бу тоз чайын өзүндән дә сүр'әтлә учурду. Күр канал боюнча каһ эһир, каһ галхыр, бетон диварлара чырпылыб нәрилдәйирди. Бөйүк рус рәссамы Айвазовскинин «Догузуңчу далга» таблосуну хатырладым... Санки Күрүн гаршысыны ала биләчәк һеч бир гүввә йоһ иди. Лакин Күр, совет адамларынын ирадәсинә табе олду. Шагули релсләрә кейдирилиб һазыр даянмыш галын метал гапылар, лазыми вахта ағыр-ағыр ашағы эһиб онун нәрилтисини кәсир вә су курултусу әвәзинә һәр янда анчаг механизмләрин сәси эшидилди.

Биз йолумуза давам этдик.

Күрүн сағ саһилиндә Боз дағын көксүнү ярыб, узун тоннел ачырдылар. Минкәчевир дәнизиндән о тоннелә бурахылачаг су, Баш Гарабағ каналына ахыдылачагды.

Биз Гарабағ каналы үчүн тикилән су гәбулэдичи гурғуя яхынлашдыг. Баш мүһәндис мәни учабой бир оғланла таныш этди.

— Бизим яхшы бетон усталарымыздандыр, — дейө мүнәндис вугарла она бахды.

Оғланын утанчагыла бахан көзләри күнәшдән гы йылмышды. Оун үзүндә хош бир тәбәссүм ойнады. Әлини брезент шалварына силиб мәнә узадараг:

— Ханлар Чәләбиев, — деди.

Бетон бинөврәнин әтрафында ишләйән экскаваторлар, бинөврәнин дөрд тәрәфини гумдан тәмизләйир вә саглам, мөһкәм торпаға чатан кими керн чәкилиб «МАЗ» маркалы агыр йүк машынларына йол верирди. Машынлар кәлиб чынғыллы торпағы һәмнин ерә бошалдыр, кәнч бетончулар бураны вәрдәнә илә бәркидирдиләр. Аз сонра орая бетон төкүлөчәкди.

Бетон устасы Ханлар Чәләбиев үч бригадая рәһбәрлик әдирди. Ханлар, баш мүнәндисни онун һаггында данышдығыны эшидиб керн чәкилди, өз ишилә мәшғул олду. Иш исә чох иди. Ханлар үч бригадая тапшырыг вермәли, көрүлән ишләрин кейфийәтини йохламалы иди. Баш мүнәндис сөзүнә давам этди:

— Биз диб боруларыны гурашдыранда бу оғлан чох чәтин вәзийәтдә гәһрәманлыглар көстәрди. Баяг каналдакы курултуну эшитдинми? Көрдүнмү Күр нечә нәрилдәйиб аләми дағытмаг истәйирди? Иә, бах элә бир вәзийәтдә бу Ханлар Чәләбиев о чүр күчлү суя табе олмайыб боруларын үстүнү, чәлләклә дашыдығы бетонла бәркитмишдир. Чәлләклә дейирәм, она көрә ки, о ерә техника яхын дүшә билмирди. Орада иш шәраити башга чүр иди... Иәлә үстәлик, тәсадүфән юхарыдан дүш-

мүш дәмир дирәкләрдән бири онун чийини әзмишди. Ханлар исә һәкимләрин вердийи бұллетени кизләдиб һәр күн ишә чыхыр, Күр илә сибәяха вурушурду. Яхшы комсомолчуларымыздандыр. Кишидә шир үрәйн вар. Үч боруну гуртармышдылар. Май байрамына исә бир күн галырды. Дөрдүнчү бору ән чәтин бору иди. Бизим бу Ханлар өз бригадасы илә кечә-күндүз чалышыб Май байрамыны гәләбә илә гаршылады. О, белә оғландыр. Иә, нә дейирсән, белә бир оғланла таныш олмаг үчүн Күрүн о тайындан бу тайына кечмәйинә дөйәр, я йох?

— Әлбәттә, мән онунла таныш олдуғума чох шадам.

Бу сөзләри дедикдә, мән баяг каналда нәрилдәйиб дәһшәтли бир курулту илә ахан Күрү хатырладым вә белә бир ахынын гаршысына синә көрән бу оғланла онун йолдашларынын көстәрдикләри фәдакарлығы тәсәввүрүмә кәтирмәйә чалышдым. Чәтин аглабатан бир шей олса да, бу һәгигәт иди.

Комсомолчу Ханлар Чәләбиевлә видалашыб керн гайытдыг.

Мәни бәнддә көрүлән һәр иш марагландырырды. Каһ саға, каһ да сола дөнүрдүм. Машынларын әлиндән йолу бу тайдан о тая кечмәк чәтин иди.

Мүрәккәб тикинти мәнә сайсыз-һесабыз суаллар доғурурду.

— Яваш-яваш өйрәнәрсән, һамысыны бирдән гаврая билмәзсән, — дейә баш мүнәндис мәни йолдан кәнара чәкди.

Мэним бэлэдчим энэ һаман баш мүһэндис иди.

Биз тэпэликлэри энэи бэндин юхары тэрэфинэ үз гойдуг. Йол бизи сола апарды. Мүһэндис һүндүр бир тэпэнин үстүнэ галхыб элини мэнэ узатды. Мэн дэ трая галхдым.

— Һэ, инди бирдэн үзүнү о тэрэфэ дөндөр,—дейэ о мэнэ команда верди. Мэн үзүмү сага дөндөрдим.

Гаршымда учсуз-бучагсыз бир дэнис варды. Хэфи́ф-хэфи́ф эсэн ел онун мави сэтһиндэ нарын лэпэлэр эмэлэ кэтирир, санки нэһэнк, шэффаф дэнизи гыдыглайырды. Минкэчевир дэнизи мэнэ кечмиш сяхәтлэрими хатырлатды. Украина, Белорусия вэ Москвада көрдүйүм бөйүк мави көллэр вэ бу көллэрэ гарибэ көзэллик верэн кичик, яшыл адалар...

Минкэчевир дэниндэ дэ белэ хырда адалар варды. Самух мешэсиндэн галма уча ағачлар каһ орадан, каһ бурадан дэстэ-дэстэ баш галдырыб һаман адалары тэшкил эдирди. Дэнизин сулары сағада вэ солда чэркэләнэн дағларын этэклэриннэ гэдэр галхмышды. Дэнизин узунлуғу нэһайэтсиз иди. Күрүн эсрлэрлэ баш алыб ахан буланлыг бозумтул сую, инди, совет адамларынын гүдрэтилә шэффаф бир дэнизэ чеврилмишди...

Биз саһилэ доғру аддымладыгча, чатламаға башламыш бөйүк торпаг саһэлэрини көрүрдүк. Элэ бил саһэлэр индичэ гопуб дэнизэ төкүлэмэкти.

— Бу нэди́р?—дейэ мэн тээччүблэ сорушдум.

— Артыг «дэли Күр» ағылланмышдыр,—дейэ мүһэндис чаваб верди,—дэнизин сую торпағын дибини юор, бизим авэзимиздэ өзү өз ятағыны кенишлэндирир. Бир аздан сонра һэмнин саһэ дэ гопуб онун ичиннэ ятачаг...

Саһилдэ бизи кичик бир катер көзлэйирди. Катерин көйэртэсинэ энэи дэнизлэ үзмэйэ башладыг. Дэниздэн баш вуран илк яшыл ағачлара яхынлашанда, катерин сүрүчүсү бизэ сары дөнүб деди:

— Ағачлара диггэтлэ бахын!

Биз бүтүн диггэтимизи чэмлэйиб ағачлара тамаша этмэйэ башладыг. Онларын яшыл башлары судан юхары чыхмыш, сых будаглары исэ дэнизин шэффаф сулары алтындан илан кими тэпэнир, рэгс эдирди.

— Көрдүнүмү?—дейэ сүрүчү биздэн сорушду.

— Нэйи?

— Иланлары!

— О илан дейил. Ағачларын су алтында галмыш будагларыдыр. Су һэрэкэт этдикчэ, онлар да илан кими тэпэширлэр,—дейэ мэн сүрүчүйэ изаһат вердим.

— Ай йолдаш, зөһөрли иланын суюн алтында нэ өлүмү вар? Сиз ағачларын судан юхары олан будагларына диггэтлэ бахын,—дейэ сүрүчү диллэнди.

Биз суда боғулан ағачларын башларыны даһа артыг диггэтлэ көздэн кечиртдик.

— Илан!—дейэ мэн сэслэндим.

— Өзү дэ бир дейил, көр нечэси бирдэн гайнашыр!—дейэ мүһэндис элава этди.

Сонра биз йол узуну белә һаллара тез-тез тәсадуф этдик.

Вахтилә илдырым вуруб көмүр кими гаралтмыш нәһәнк бир ағачын шахәли будаглары үстүндә узунлуғу ики метрә яхын олан гол йоғунлуғунда бир илан, ағачын будағына сарылыб көзләрини түнд гәһвәйи ронкли шөләгуйруг бир дөләйә зилләмишиди. Языг дөлә раһатлыг билмир, ағачын ән уча ериндә каһ о тәрәфә, каһ бу тәрәфә атылып, санки бу саат гачмаға мүнәсиб ер тапылачағыны көзләйирди. Бизим яхынлашдығымызы көрәндә, дөлә илдырым сүрәтилә будаглары эниб суя атылды. Әввәл сағ саһилә сары үзмәк истәди, лакин сағ саһилә узагды, йолуну дәйишиб ағачларын арасы илә сол саһилә доғру үзмәйә башлады. Бу һейван чох гәрибә үзүрдү. Онун бәдәни көрүнмүр, анчаг шөлә гуйругу судан дик галхмышды. Дөлә үздүйү вахт гуйругуну ислатмамаға чалышырды; чүнки онун гуйругу исландыгда бәдәнинә ағырлыг эдиб үзмәсинә мане олар.

Көзүмүз өнүндә даһа марағлы бир мәнзәрә ачылды. Будаглары тәрсинә ачылмыш чәтир кими көрүнән бир ағачын сых ериндә ити ахан суларын кәтирдийи гызартдаг бир түлкү илишиб галмышды. Һейван, гуйругуну гычларынын арасына сыхыб бурнуну ирәли узатмышды. О, һаваны ийләйир, санки башына нә көләчәйини тәйин этмәк истәйирди. Биз яхынлашдыгча, о, ағачын үстүндә кери чәкилир, гуйругуну даһа да гысыр, бүтүн бәдәчи әссә дә, горха-горха дишләрини ағардырды.

— Кәлсәнә бу түлкүнү тутар?—дейә мүнәндис сүрүчүйә мүрачиәт этди.—Апарыб верәрик мәктәбә, шакирдләр тәбиәт кушәсиндә сахлаярлар.

— Бу чох яхшы оларды, йолдаш мүнәндис,—дейә гоча сүрүчү чаваб верди.—Амма биз о ағачлара яхын дүшә билмәрик. Онларын суалты будаглары бизим кәтери һәм яхын бурахмаз, һәм дә бир тәһәр эләйәр.

— Сиз кәрәк дәниз тәзә долмаға башлаянда кәләйдиниз. Бурада башга бир аләм варды. Һейванларын чоху үзүб чаныны гуртарды. Инди көрдүкләриниз нәдир ки... Әлбәттә, узаглара кетсәк, белә шейләрә чох раст кәләрик. Анчаг бу дәнизин о башына чатыб гайытмаг үчүн бир күн азлыг эдәр.

Гәрибә яшыл адачыгларын арасы илә бир гәдәр дә үзүб кери гайытмаға башладыг.

Ирәлидә, дәниз суларынын бәндин саһилини яладығы ердә, машынлар гарышга бойда көрүнүрдү. Бәндин сол тәрәфиндә нәһәнк су гәбулэдичи гурғу учалырды. Бу гурғунун юхары һиссәсиндә гығылчымлар парлайыб сөнүрдү. Орада һәлә дәмир фермалары һөрүб гайнаглайырдылар. Мүнәндис мәнә даһа бир нечә марағлы мәлүмат верди:

— О «донны трубалар» бинасыны көрүрсәнми?...— дейә мүнәндис мәни баша салды.—орада дәниз чох дәринә дүшмүшдүр. Су-электрик стансиясы ишә салынанда «донны трубалары» бағлаячагыг. Анчаг о бизә енә лазым олачаг. Мәсәлән, әкәр дәнизин сәтһи даһа йүкәсәйә галхса бу суюн артығыны орадан бурахачагыг.

Әкәр су даһа тез галхмаға башласа, кәлән ил Күрүн сол саһилиндә тикәчәйнимиз каналын васитәсилә, долама йолла сую Күрә бурахачағыг. О канал фәлакәт суларыны апаран канал олачаг. Әсәсән исә Күр, сол әллә көрдүйүн су гәбуләдичи гурғудан бөйүк тәэйиглә СЭС-ә ахачаг, орада өз ишини көрүб көһнә ятағына энәчәк.

Биз саһилә яхынлашдыгча бәнддә кедән ишләр даһа айдын нәзәрә чарпырды. Мүһәндис әлини «донны трубалар»ын бинасына сары узадыб деди:

— Орадакы кәтерләрә бир нәзәр сал! Онлар бүтүн күнү ов эләйир. Суюн кәтирдийи нәһәнк ағачлары тутуб саһилә чыхарырлар ки, онлар «донны трубалар»ы зибилләмәсин.

Сол саһилә чыхыб су гәбуләдичи гурғуя яхынлашдыг. Бу нәһәнк гурғу бәндин үзәриндә учалырды. Борулар ерин алтында көздән итир вә ашағыда, СЭС-ин яхынлыгында торпагдан чыхырды. СЭС-ин бинасы даһа да ашағыда иди. Күр боруларла эниб гүдрәтли турбинләри һәрәкәтә кәтирәчәкди.

Бу саат бәндә апарылан әсәс ишләрдән бири дә бетон иши иди.

БЕТОН

Күрүн сол саһилиндә, кабел-кранын архасындакы тәпәдә бир-бирилә әлагәләндирилмиш үч семент чәни вә о гәдәр дә бөйүк олмаян бир бина ерләшир. Бура бетон заводудур. Гатарлар бурая да гум вә чынгыллы

торпаг дашыйыр. Завод бүтүн тикинтини бетонла тәмин әдир.

Мән заводун саһә механики комсомолчу Сирач Шыхыев вә онун иши илә таныш олдум.

Гатарларын кәтириб бошалтдыгы чынгыллы торпаг транспартирлар, йә'ни чархлар үзәриндә һәрәкәт әдән узун лентләр васитәсилә заводун ичәрисинә етишир, бурада бункер дейилән бөлкүйә төкүлүр. Семент дә сыхылмыш һава васитәсилә икинчи бункерә төкүлүр. Торпаг вә семент айры-айры автоматик тәрәзиләрдә чәкилир, сонра бетон гарышдыран газана верилир. Нәһәнк ғыф шәклиндә олан бетон гарышдыран газана эйни гайда илә су вурулур, һәрәкәт әдән газан бунлары гарышдырыр. Икчә дәгигә кечмәмиш бетон һазыр олур, газанын алты ачылыр, бетон онун алтында һәрәкәт әдән транспартирларә төкүлүр, транспартирларын лентя бетону тикинтийә апарыр, эстакадаларын үзәрилә пилләпиллә галдырыб иш еринә чатдырыр.

Сирач Шыхыев орта бойлу, арыг, лакин мөһкәм бәдәнли бир оғландыр. Онун ири, парлаг көзләри өлчү чиһазларыны, механизмн ишини диггәтлә йохлайыр. Бу адамын бөйүк һәвәс вә үрәклә ишләдийи о саат нәзәрә чарпыр.

Мөним суалларыма да о һәвәслә чаваб верди. Өз иши һаггында изаһата белә башлады:

— 1948-чи илдә кәнчләр гәзетинин чағырышыны охуюб Минкәчевирә кәлмәйи гәрара алдым. Илк күнләрдән бетон саһәсиндә ишләмәйә башладым. Инди исә саһә

механикийэм. Сиз билмиш оларсыныз, механикин вэзй-фэси—заводун механизмини идарэ элэмэк, онун дүзкүн ишлэмэсинэ көз гоймаг, заводун материалла тэчниз олунамасына рəһбэрлик элэмэкдир. Бетонун норма үзрэ һазырланмасы да механикдэн асылыдыр. Бундан башга механикин, йə'ни мəним вэзифэм одур ки, механизмия күчүндөн йүз фаиз истифадэ элэйэ билим. Одур ки, мэн, йолдашларымла бирликдэ бу заводда бир нечэ енилик яратдыг. Әкэр бу сизи марагландырырса даныша билэрэм.

— Әлбэттə,—дейэ мэн ону даһа да һэвэслəндирдим.

О чох айдын изаһат верирди:

— Илк нөвбэдэ биз, чынгыллы торпагы завода кəтирэн, һазыр бетону иш саһэлəринэ апаран транспартиорлара сүр'этли матор гойдуг. Бөйүк сүр'этлэ һэрəkət эдэн лент ғырылмасын дейэ, онлара юмшаг һэрəkət вермэк үчүн ени подшипникли роликлэр, йə'ни чархлар гойдуг. Бу иш, бизэ адамларын сайыны азалтмаға көмөк элэди. Әввəллэр бетон газандан транспартиорларын үстүнэ тəkүлүр, янлара дағылырды. Она көрə дэ, бетон ғырышдыран газанын алтында тəнзимэдичи чэрчивөлэр дүзəлтдик. Бу, бизим ишимизи һэм раһатлашдырды, һэм дэ материала хейли гəнаэт этмэйэ имкан верди. Әввəллэр бизим үчүн бөйүк чəтинлик ярадан, ишимизи лəнкидэн даһа бир маниэ варды. Билдийиниз кими бетон тез бəркийир, һэр беш күндэн бир биз иши даяндырыр, бетон ғырышдыран газанын диварларында бəркийиб галмыш бетону тəмизлэмэклэ мəшғул олурдуг. Бу исə

иши бир нечэ күн даяндырырды. Бундан башга, газанын бир дивары бəркимиш бетонла өртүлэндэ, онун мүвазинəти позулур, һэрəkəти дүзкүн олмурду. Газанын дүзкүн һэрəkət элэмэмэси, роликлəрин тез ишлəниб сырадан чыхмасына сəбəб олурду. Газанлары тэзэдэн ишə салмаг үчүн биз кэрək Ярославски заводуна сифариш кəндэрəйдик ки, орада бизэ тэзэ роликлэр һазырласынар. Анчаг Минкəчевир тикинтисинин буну кəзлэмэйэ вахты йохду. Ахы, бурада ишлəрин чох һиссəси бетонла элэгəдардыр. Одур ки, биз бу маниэни дэ арадан галдырмаг үчүн чох сэдэ бир үсул тапдыг. Бахын, о газана сары кедэн эйри боруну көрүрсүнүзмү? Һэр дəфə бетон ғырышдыран газан бошаланда, һəмин эйри бору васитəсилэ күчлү су бурахырыг. Су, һэрлэнэн газанын ортасыны йох, диварларыны юор, белəликлэ онун ичəрисиндэ галмыш бетон бəркийэ билмир. Тикинтийэ нэ гэдэр бетон лазымдырса, биз веририк,—дейэ о, вугарла сөзүнү гуртарды.

Сонра, мэн Сирач Шыхыев һагында енэ эшитдим. О, заводда яратдығлары тəkмиллэшдирмэлəрин анчаг бир һиссəсини мэнэ данышмышды. Сирач Шыхыев тикинтинин яхшы ичтимайийəтчилəриндэн бири сайылыр. О, Минкəчевирдэ ишлэдийн мүддэтдэ элли нэфэр кəнчи комсомола гəбул үчүн һазырламышдыр. Инди дэ заводда тэзэ бетон мүтəхəссислэри етишдирмэкдэдир.

Транспартиорлар заводдан бүтүн тикинтийэ арасы кəсилмэдэн бетон апарырды. Одур, учу-бучағы көрүнмэйэн лент, эстакадаларын үзэри илэ су гəбулэдичи гур-

ғуя, СЭС-ә вә башға тикинти ерлеринә сары узаныр. Суюн гаршысыны кәсән сарсылмаз диварларын учалма-сы үчүн комсомолчу Сирач Шыхыев бүтүн күчүнү вә бачарығыны әсиркәмир.

«ШКОЛНАЯ» КҮЧӘСИ, 19 НӨМРӘЛИ ЭВ

Икинчи тикинти сәһәсинин диспетчерн, сәһә канто-руна зәнк вурду, Ханлар Чәләбиевлә Сирач Шыхыевин адресләрини чох чәтинликлә өйрәниб мәнә верди. Дейил-ләнә көрә, Чәләбиев, «Школная» күчәсиндәки 19 нөмрә-ли эвдә яшайырды. Сирач Шыхыевин исә эв нөмрәси билнимирди.

— Элә о да о тәрәфләрдә олур,—дейә диспетчер мәни йола салды.

«Школная» күчәси шәһәрин учгар ерлериндән бири иди. Бу күчәни үч-дөрд дәфә о баш-бу баша кәзиб, нә гәдәр эләдимсә 19 нөмрәли эви тапа билмәдим. Бир мәр-тәбәли эвләрин нөмрәләри кәһ азалыр, кәһ да артырды. Шәһәр элә тез бөйүйүр, эвләр о гәдәр сүр'әтлә тикилир-ди ки, дейәсән адамлар тәзә күчәләрә ад гоймаға, эвлә-рә нөмрә вермәйә мачал тапмырды.

Хейли ахтардыгдан сонра, бир эвин гапысыны дөйүб ичәридәкиләрдән 19 нөмрәли эвин һарада олдуғуну со-рушдум. Чаван бир оғлан башыны гашыйыб ян-йөрә-синә бахды вә деди:

— Сән мәнә дө көрүм кими ахтарырсан, онда эв даһа тез тапылар.

— Ханлар Чәләбиеви... Бетон устасыдыр.

Оғлан о саат ирәли кечиб мәни ардынча чағырды. Биз тамамилә башға бир күчәйә кәлиб чыхдыг. Бу нечә күнү, шәһәри яхшыча кәзиб онун сәлигәсинә, эвләринин вә бағчаларынын көзәллийинә вәләһ олмушдум.

Оғлан, шүшәбәнд эйванлы бир эви көстәриб:

— Бах, Ханлар Чәләбиев о эвдә олур,—деди.

Һәйәтә кириб шүшәбәнд эйвана галхдым. Бурада чохлу адам варды. Дәһлиздә үч-дөрд ушаг ойнайырды.

Ушаглардан бири гачыб ярымгаранлыг дәһлизин о башындакы гапыны дөйүдү. Гапы азча араланды, Хан-ларын юхулу сифәти көрүндү. О мәни танымады, ләкин һөрмәт вә күләр үзлә ичәри дә'вәт эләди. Ичәридә мәнни яхшы көрүб таныды вә енидән салам вериб әлими сых-ды. Дейәсән, Ханлар мәнним көзләнилмәз кәлнимдән сыхынты чәкирди.

Чәләбиевин сыхынтысыны дуюб:

— Дейәсән, сизи нараһат этдим?—дейә сорушдум.

— Хейр, буюрун,—дейә о, мәнә ер көстәрди.

— Сиз букүн һансы нөвбәдә ишләйирсиниз?

— Үчүнчү... Һәлә чох вар, ишә кечә чыхачағам.

— Онда, мән лап вахтсыз кәлмишәм.

— Йох, йох, хаһиш эләйирәм әйләшин!..

Биз хейли сөһбәт эләдик. Ханлар чох тәвәзәкар оғ-лан иди. Өзү һаггында данышмағы севмирди. Һәр дәфә она суал вермәйә мәчбур олурдум.

Ханларын ийирми беш яшы вар. Һәрби хидмәтдән сонра бир дәфәлик Минкәчевирә ишләмәйә кәлмишдир.

Агдаш шәһәриндәндир. Вахтынын чохуну тикинтинин нәддиндә ачылмыш курсларда охумагла вә әдәбийяты мұтәлиә этмәклә кечирир. Ахшамлар, бош вахтларында яй клубуна кедиб мұһазирәләрә гулаг асыр, киноя бахыр. Оунун ән чох севдийи китаблардан бири—«Кәңч гвардия»дыр...

— Бәс сизин бир яхын достунуз, йолдашыныз йохдур?—дейә мән сорушдум.

— Нийә йохдур, бир яхшы оғландыр. Бетон заводунда ишләйир.

— Ады нәдир? Бәлкә таныдым.

— Сирач Шыхыев...

Бу ады эшитчәк, яман севиндим. Баягдан мәнни фикр көтүрмүшдү ки, адресини билдийим Ханлары бир саат ахтардығым һалда, бәс Шыхыеви нечә тапачағам. Ахы, мәнә оунун һеч эвинин нәмрәсини дә вермәмишдиләр.

— Яхшы оғландыр,—дейә Ханлар йолдашыны тәрифләди.—Ишини билән, билдийини йолдашларына верән, ишә чан яндыран адамдыр. Өзү дә сәдагәтли йолдашдыр...

Баягдан өзү һаггында һәвәссиз данышан Ханларын башгасыны белә үрәкдән тәрифләмәси чох гәрибә иди. Мәнним күлүмсәдийими көрүб бирдән даянды вә бир аз өзүнү итириб:

— Нәйә күлүрсүнүз?—дейә тәәччүблә сорушду.

— һеч... Сиз, дейәсән, йолдашынызын хәтрини чох истәйирсиниз.

— Сиз дә Сирачла таныш олсаныз ону бәйәнәрсиниз. Доғрудан да, яхшы оғландыр!

— Мән онунла танышам.

— Танышсыныз?

— Һә, онунла заводда таныш олмушам. Мәнә элә кәлир ки, сиз йолдаш сечмәкдә сәһв этмәмишсиниз.

Ханлар раһат бир нәфәс алды.

— Истәйирсиниз, бу саат ону чағырым?

— Узағамы олур?

— Хейр, будур, бурада,—дейә Ханлар дивары дөйдү.

Чох кечмәди ки, әйиннә ағ яй костюму кеймиш Сирач Шыхыев сәс-күйлә отаға кирди.

Биз көһнә достлар кими көрүшүб сәһбәти давам этдирдик. Сирач Шыхыев Ханларын әксинә олараг өз ишиндән данышағы севиди. Она суал вермәк ләзим дейилди. О, өзү һәр шей һаггында мәлүмат вермәйә чалышырды. Бир сөзлә, Сирачын фикринчә, дүньяда бетон иши илә мәшгул олмагдан кәзәл сәнәт йохдур.

Минкәчевир тикинтисинин бу ики кәңч гәһрәманы үчүнчү нөвбәйә кетмәйә һазырлашырды.

Онларла видалашдым. Мәнни көрпүйә гәдәр өтүрдүләр.

Мән, тикинти ишчиләринин эвләриндән даһа бир вәчәсини кәздим. Үзүм талварлары олан, ики-үч отағлы, тәмиз, саһманлы эвләр мәнә хош бир тәсир бурахды.

Икинчи тикинти саһәсини диспетчер отағында чанланма варды. Орта бойлу, сағлам бәдәнли, күмраһ бир киши кәнч диспетчерә сабаһкы ишләр һаггында тапшырығлар верирди. Бу адам һәмнин саһәнин баш мүһәнди си Рүстәм Асланов иди.

Аслановун диспетчерә тапшырығ вердийини көрән башга ишчиләр бир кәнарда даяныб көзләйирдиләр. Отаға ени-ени адамлар кәлир, пәнчәрә габағында далбадал йүк машынлары даяныр. Диспетчер башынын ишарәсилә онлара йолларына давам әтмәләрини билдирди.

Рүстәм Асланов өз тапшырығларыны ғыса вә айдык бир сурәтдә вердикдән сонра мәнә сары дөнүб:

— Кедәк,—деди.

Диспетчер отағындан чыхыб үзү ашағы йолландығ. Рүстәм Асланов ишини билән, һәм дә чох ағыр хасийәтли адама охшайырды. Бүтүн йол узуну о, мәнн чәми си ики дәфә диндирди.

СЭС-дән бир аз юхарыда ики мәртәбәли тахта бир бинанын әйванына галхдығ. Әвин ачығ пәнчәрәләри гаршысында, бурая тәчрүбәйә кәлмиш тәләбәләр чертйож чәкмәклә мәшғул идиләр. Скамя үстүндә үч гыз әйләшмишди. Ики нәфәр сарыбәниз оғлан онлара нә исә данышырды, гызлар марагла динләйирдиләр. Һисс олунурду ки, сөһбәт чох ширин кедир. Лакин Асланов кәнчләри янына чағырды. Оғланлардан чох һәвәслә данышан

бирисини үзүндә яранан наразылығ ифадәсини сездим. Гызлар исә мәнимлә таныш олдулар. Тикинтидән, чәкилмиш чертйожлардан, кәнчләрин арзу вә истәкләриндән данышырдығ. Гызлардан бири—Евкения Горбенко өз ишини мәнә көстөрмәйә разылығ верди.

О, ийриш яшларында бир гыз иди. Заһирән йолдашларындан аз сечилди. Кичик бурну азча керн дартылыб онун үзүнә шән бир ифадә верирди. Мави кәләри мәһрибанлыгла бахырды. О, дирибаш, бачарығлы вә тәвазәкар бир гыза бәнзәйирди. Ширин сөһбәт әнасында мән өйрәндим ки, Евкения Донбасын Сталино шәһәриндәндир. Москвада тикинти усталары курсуну гуртарыб бурая кәлмишди. О, Минкәчеврин ән актив комсомолчуларындандыр.

Пилләләри әниб СЭС-ин бетонла өртүлмүш нәһәнк, галын диварларына сары аддымладығ.

Гаршымыза чыхан даһа бир пилләкәндән ашағы әндик.

Бир паравоз Күрүн сол саһили илә курулту сала-сала СЭС-ин бинасына сары үстү ачығ бир вагону дартырды. Паравоз СЭС-ин һүндүр диварларынын лап янында даянды. Ачығ платформанын үстүндә ики мәртәбәли әв бойда бир турбинни әсасы йүксәлирди.

«Бу бөйүклүкдә шейн ашағы нечә дүшүрәчәкләр?»— дейә мән дүшүндүм. Элә, бу вахт, дәмнр релсләрә кейдирилмиш гырмызы рәнкли кран, СЭС-ин бир-биринә паралел шәкилдә учалан ики һүндүр диварынын үзәри илә ағыр-ағыр һәрәкәт әдиб платформая яхынлашды вә

турбинин үстүнө көлкө салды. Биз башымызы галдырыб орая тамаша эдирдик. Краны гоча бир рус гадыны ида-рә эдирди. О, гармагы сүр'әтлө ашагы эндирди. Бир не-чә дегигәдән сонра платформанын үстүндәки турбин һавада асылы галды.

Паравоз дал-далы гайыдыб көздән итди. Кран ена диварларын үстү илә һәрәкәт эдиб, ағыр турбини оюн-чаг кими йүнкүлчә апарырды.

— Бу кран нә гәдәр йүк галдыра билир?—дейә мән сорушдум.

— Ики йүз тон,—дейә Горбенко ағыз долусу чаваб верди.

Бу вахт кабел-краның гармағындан асылмыш метал ферма һаваны сүр'әтлә ярыб бизим лап янымыздак кечди. Сонра бу ағыллы машин—кран ферманы аша-гы эндирди. Гурашдырычылар ону лазымы ердә бәркит-мәйә башладылар.

Нәһайәт Горбенко данышамаға башлады. О да, мәнним таныдығым ишчиләрдән Сирач Шыхыев кими, өз ишин-дән һәвәслә данышырды.

Өйрәндим ки, Горбенко стансияның диварларында су изолясиясы ишләри апарыр. О, үч бригадая рәһбәр-лик эдир. Бригадалар Горбенконун көстәрдийн ерләрдә битумла бензинин гарышығындан алыннан маддәни бетон диварлара чәкирдиләр. Бу иш, адәтән, кабелләрин дәлиб кечдийн ерләрдә көрүлүрдү ки, орадан су кечмәсин; чүн-ки су, ики әкс гүтблү электрик хәттини нагил кими бир-

ләшдирә биләрди. Бундан башга, бетон да кет-кедә чү-рүйәрди.

Евкения Горбенконун бәләдчилийилә СЭС-ин аша-гы һиссәләринә эндик. Стансияның алт шө'бәләри Күрүн ятағындан гат-гат ашағыда иди. Горбенко лак кими па-рылдаяң бетон диварлары мәнә көстәриб деди:

— Бу да, нечә дейәрләр, мәнним чиркли ишим.

— Чиркли нийә?—дейә мән тәәччүблә сорушдум;
Горбенко күлүмсүндү:

— Она көрә ки, диварлары гаралдырам. Һәмнин ди-варлардан азча аралы даһа бир дивар һөрүләчәк. Әкәр су биринчи дивардан сүзүлмүш олса, ики диварын ара-сы илә ашағыя, орадан да ералты дренаж боруларын васитәсилә насосһана кедәчәк, насослар бу сую тәзәдән Күрә вурачаг.

— Демәли, сиз бүтүн бетон диварларын өмрүнү уза-дырсыныз?

— Бәли, бир нөв... Белә дә демәк олар.

Горбенко мәнә тәкчә өз ишиндән данышмырды. О, СЭС-ин бүтүн шө'бәләриндә көрүләчәк иш һаггында ай-дын изаһат верә-верә, мәнни енидән юхары мәртәбәләрә апарды.

Биринчи турбини гурашдыранлар Ленинграддан кәл-миш кәнч мütәхәссисләрди. Бәдәнләри күнәшдән гарал-мыш бу кәнч гызлар, чоһдан адәт этдикләри иши элә мәһарәтлә көрүрдүләр ки!.. Биз бир нечә дегигә онлара тамаша этдик. Горбенко мәнә онларын һаггында да иза-

нат верди. О, бәндә һамыны таныйырды; чүнки һамы илә әләгәдәр иди. Ахшамлар иши гуртаран кими башга сәһәләри кәзиб онларын иш планларыны өйрәнир вә бунуила әләгәдәр олараг өз ишини планлашдырырды. О, инди дә сәһәләрә кетмәли олдуғуну билдириб мәнимлә худаһафизләшди.

СҘАДӘТ ГУРАНЛАР

Бу нечә күндә таныш олдуғум комсомолчуларын чанлы портретләри көзүмүн өнүндән кетмир. Мән бу яхынларда Москвада Үмумиттифаг рәссамлыг сәркисиндә көрдүйүм шәкилләрдән бирини хатырлайырам. Бу, кәнч азәрбайчанлы рәссам Микайыл Абдуллаевин бачарыгла чәкилмиш әсәрләриндән биридир. О шәклин ады «Сәадәт гуранлар»дыр. Рәссамын зәнкин вә реал болярларла яратдыгы бу шәкилдә Минкәчевир тикинти сәһәләринин бириндә тәһәффүс вахты көрүшән ики кәнч тәсвир әдилмишидр. Бу көрүш онларын илк көрүшләри дейил. Бу кәнчләр, үзәриндә сәадәт гурдуғлары топлагы севириләр.

Шәклә бахаркән адам бу көрүшү бүтүн тәфәррүаты илә тәсәввүр эдә билир. Көзләрин өнүндән чанлы бир сәһнә кечир.

Диспетчер гыз дәфтәрини бир тәрәфә гоймушдур. Озу илә охумаға китаб вә емәйә алма кәтирмишидр. Бәлкә дә о, алмалары тәк өзү емәйәчәк. О кими исә көзләйир. Бу вахт яхынлыгдакы тәпәдә ишләйән экскава-

торун сәси кәсилир, онун чалову һавада асылы галыр. Голларыны азча чырмамыш, гарабуғдайы бир оғлан экскаватордан дүшүр вә үрәйи тәләссә дә, өзүнә хас олан ағыр, тәмкинли аддымларла гыза яхынлашыр. О, диспетчер гызын бурада олдуғуна тәәччүб этмәйиб она салам да вермир; чүнки онлар сәһәр иш заманы көрүшүшдүләр. Гыз она иш барәдә тапшырығлар вериб кетмишиди. Онлар бурада көрүшәчәкләри барәдә дә әввәлчәдән сөзләшмәмишидиләр.

Гыз оғланын йоғун сәсини эшидир:

— Һә, ишләрин пис кетмир ки?

Гыз чаваб вермир; чүнки бу суалын әсл мә'насыны яхшыча билир: «Һеч бир чәтинликдән горхма, мән сәнә һәмишә көмәк этмәйә һазырам».

— Бәс сәнин ишләрин?— дейә гыз ашағыдан юхары она бахыркән күнәш көзләрини гамашдырыр.— Тәзә ерин хошуна кәлирми? Бу тәпәдән бүтүн бәнд көрүнүр.

Оғлан әлләрини белинә гоюб сәдә бир һәрәкәтлә бәндә сары дөнүр, сонра отурдуғу ердәчә ярымузаныглы һалда дирсәкләнир. Онлар бир нечә санийә динмирләр.

Оғлан папирос яндырмағ үчүн кибрит чыхартмышдыр, лакин нә о папирос чәкир, нә дә гыз ону алмая гонаг эләйир... Нәдән башласынлар, енә дә ми ишдәв? Онлар икиси дә намусла, һәвәслә ишләдикләри үчүн, Минкәчевир тикинтисинин танынмыш адамлары олмушлар. Онлар бурада халгын сәадәтини гурурлар. Ишә кәлсә, икиси дә чәсарәтләниб о гәдәр данышардылар ки... Лакин онлар һәйәчандан даныша билмирләр. Онлар бир-

биринэ инаныр. Нәһайәт оғлан сүкуту позуб гыза бах-мадан:

— Нийә динмирсэн?—дейә сорушур.

— Сән даныш, мән гулаг асым.

— Мән истәйирәм ки, сән данышасан.

— Нийә?—дейә гыз палтарынын этәйини сәлигә илә дүзәлдби астандан дилләнир:—Данышмаға сөзүн йохдур?

— О гәдәр сөзүм вар ки?

Гыз башыны галдырыб ирәлийә бахыр, нәһәнқ тикинтинин мәнзәрәси гызын нәзәрини чәлб эдир. Сонра оғлана ани бир нәзәр салыб аз гала пычылты илә:

— Мәним дә үрәймдә чох сөзүм вар,—дейир.

— Даныш!—дейә оғлан сәсиндәки һәсрәти кизләтмәйә чалышур.

— Йох, сән даныш.

Оғлан өзүнү топлаяраг:

— Яхшы, бу саат дейим. һамысыны дейим...—дейир.

Лакин енә онун дили сөз тутмур. Көзләрини бармаглары арасында ойнатдығы кибрит гутусуна тикиб сусур.

Гыз онун нә дейәчәйини билир, гәлбән һисс әдир. О, үзүнү яна чевириб һәйәчанлы да олса, утанчаг бир төбәссүмлә оғланын дейәчәйи сөзү көзләйир.

Онлар бир-бирини саф вә бөйүк бир мәһәббәтлә се-вирләр. Рассам буну ярада билмишдир. Мәнә белә кә-лир ки, бу шәкилдә Ханлар Чәләбиев, Сирач Шыхыев, Евкения Горбенко кими кәнч гәһраманларын үмүмиләш-миш образлары верилмишдир. Онлар нә гәдәр саф вә

тәмиз инсанлардыр! Мән белә инсанларла Минкәчевир тикинтисиндә таныш олдум.

Кәнч рәссам Микайыл Абдуллаевин Минкәчевир һәятындан көтүрдүйү башга шәкилләр дә бу саат мәним көзләрим өнүндә чанланыр. Динамик композисия малик олан «Минкәчевир тикинтисиндә» адлы шәкил нә гәдәр һәяти верилмишдир. Одур, су гәбулзәдичи гурғунун үс-түндә гайнаг иши көрән мүтәнасиб бәдәнли гыз, планы еринә етирәрәк ени гәләбәләр газандығыны йолдашлар-ына хәбәр верир.

Талантлы сәнәткарларымызын Минкәчевирин әзә-мәтли мәнзәрәсиндән илһам алмасы тәби ир һалдыр. Минкәчевир вә онун гәһраман гуручулары бөйүк панно-ларда, шеирләрдә, поэмаларда, сайсыз-һесабыз очерк вә һекайәләрдә, маһныларда, симфоник әсәрләрдә тәрән-нүм эдилир. Лакин ән гүдрәтли маһны, ән көзәл мусиги бу тикинтинин өзүндә сәсләнир. Бу, саадәт мусигисидир!

КАБЕЛ-КРАН

Мәни икинчи тикинти саһәсинин диспетчер отағына көндәрдиләр. Бурада енә диспетчерлә көрүшдүм. О, мәнән тикинти һаггында тәәссуратымы сорушур, лакин мәнә белә кәлирди ки, вердийим чавабы динләмирди. Бу саат диспетчер ишин кедиши һаггында она верилән мәлуматлары йохлайыр вә бунун мүгабилиндә сабаһа нечә йүк машины, нечә экскаватор, нечә гатар вә башга

тикинти машинлары лазым олдуғуну мүэйяэнләшдириб с'няһи тутурду.

Телефонлар тез-тез зәнк вурурду. Диспетчер бир дәстәйи көтүрүб о бирисини гоюрду. Намыя чаваб, мә'лумат вә тапшырыг верир, саһәләрлә телефон васитәсилә әлагәйә кирирди.

Тикинти саһәсиндә кедән иши йүксәк тешплә апармаг онун борчу иди. Дейәсән, бу бөйүклүкдә тикинти саһәсинин диспетчери олдуғуна фәхр эдирди.

Диспетчер телефон васитәсилә кабел-кранла нә исә данышды, дәстәйи еринә гоюб үзүнү мәнә тутду:

— Ярым саатдан сонра орада көзләйирләр.

Кабел-кран лап бизим яхынлығымызда учалырды.

— Ярым саатдан сонра нийә?— дейә сорушдум.— Мән әлә бу саат ора галхмаг истәйирәм.

Диспетчер күлдү:

— Сән ора чатана гәдәр ярым саат чәкәчәк.

О, һансы йолла кабел-крана яхынлашмаг мүмкүн олдуғуну мәнә баша салыб, отагда арамсызлыгга сәсләнән телефонлара сары йәнәлди.

Эниши дүшүб кичик көлмәчәләрин үстүнә узадылмыш тахта көрпүчүкләри кечдим вә кабел-кранын релсләрә кейдирилмиш метал гычларына сары аддымладым. Узагдан мәсафә мәнә аз көрүнүрдү. Анчаг хейли йол вармыш... Дәмир пилләкәнләрлә юхары галхмага башладым. Ики дөнкә кечмәмишдим ки, голларым вә гычларым йорулду; чүнки пилләкәнләр чох дик галхырды. Дәмир мөһәччәрләрдән тутуб галхмалы олурдум.

Әввәлчә, бетон заводундан тикинтийә сары һәрәкәт эдән транспартиорун сәгһи илә бәрабәрләшдим, юхары галхдыгча көзүмүн өнүндә тикинтинин мәнзәрәси кет-кедә кенишләнирди... Инди бәндин сәгһи илә бәрабәрләшмәйә башлайырдым. Юхары галхдыгча ашағыдакы бүркү һара исә йох олур, әвәзиндә хош бир сәринлик бүтүн вүчүдүмү бүрүйүрдү. Даһа сонра союг күләк мәни дәмир мөһәччәрләрдән даһа мөһкәм тутмаға мөчбур этди. Ашағы бахмаг гейри-мүмкүн иди. Сөзүн ачығы, яры йолдан гайытмаға утанырдым. Бәдәннмә үзүчү бир йорғунлуг һаким олмушду. Шляпамы бәрк-бәрк башыма басыб күләйә мүгавимәт көстәрә-көстәрә дырмашырдым. Аз сонра бәндин далындан мави дәннз көрүндү, яшыл адачыглар баш галдырды.

...Кабел-краны идарә эдән шүшәбәнд будкая чатмаға ики дөнкә галмышды. Бөйүк бир чәтинликлә орая галхдым. Мәни кәнч машинист Кеннади Чуркин гаршылады. Кеннади Чуркин зәриф бәдәнли, учабой бир оғландыр. Краны идарә этмәк курсуну Минкәчевирдә гуртармышды. Ики илдир ки, машинист вәзифәсиндә ишләйир. О, кранын гурулушуну мәнә гысача изаһ этди. Кранын ики нәһәнк даяғы вар. Даяғын бири бу саат бизим дурдуғумуз ердә, Күрүн сол саһилиндә, о бири исә Күрүн сағ саһилиндә учалырды. Онларын арасында галын полад канатлар һәрәкәт эдирди. Кранын гармағы канатлар үзәриндә һәрәкәт эдән чархдан асылмышды. Машинист раһат бир күрсүдә отуруб гаршысындакы го-

ша дэстэклэрлэ краны һәрәкәтә кәтирир, солдакы «контроль» дейилән үчүнчү дэстәклә гармағы идарә эдирди. Бир тәрәфдә телефон гоюлмушду. Сол дивара исә динамик баркидилмишди. Чох гәрибә иди. Бурада отуран адам бүтүн тикинтини динләйә биләрди. Сағ саһилдә һәрәкәт эдән паравозларын фити, һава чәкичинини фышылтысы, машинларын курултусу, «донны трубалар» дан чыхан сүйөн нәрилтиси, һәтта айры-айры ишчиләрин һәвәсә кәлиб охдуглары маһнылар динамикдә эшидилир, санки бүтүн тикинтинин нәбзи бурада вурурду. Кабинада күлөк выйылдайырды. Кениш шүшәбәндлән бәндин мәнзәрәси ачылырды. Бу нечә күндә кәздийим тикинти саһәләри бурадан даһа айдын, даһа йығчам көрүнүрду. Одур, СЭС-дә гурашдырма иши кедир. Гатарларын кәтирдийи чынгыллы торпаг сағ саһилдә күчлү су насослары илә палчыг һалына салыныб бәндә вурулулур. Ирәлидә, нәһәнк бәндин үстүнә яйылан торпаг ени-ени тәбәгәләр әмәлә кәтирир. Йүзләрлә йүк машины бәндә дашыдығы торпагы бошалдыр вә енидән гайыдыр. Һәм СЭС-ин, Һәм дә сағда учалан су гәбулэдичи гурғунун фермалары арасындан гығылчымлар парлайыр. Орада гайнаг ишләри кедир, турбинләр гурашдырылыр. Умумийәтлә, Минкәчевир республикая «биринчи нөвбә» электрик энержиси вермәйә һазырлашырды.

Чуркинин краны идарә этдийи кабинадан юхарыда даһа ики пилләкән варды. Мән орая галхмаға ичазә иштәйиб әшия чыхдым.

Күләйн шиддәтиндән аз гала әлләрим мәнәччәрдән гопачагды.

Юхарыдакы кичик мейданчая тәзә аяг басмышдым ки, күчлү күлөк шляпамы башымдан гопарыб апарды. Мән бир анлыға өзүмү итриб СЭС-ә тәрәф учан шляпама бахдым. Лакин даһа кеч иди. Санки күлөк: «Бу нәһәнк, әзәмәтли тикинтинин гаршысында, бу тикинтини ярадан инсанларын гаршысында шляпаны чыхартмалысан!» дейә мәни хәбәрдар әтмәк истәйирди.

Машинист көмәкчиси шляпамы кәтирди. Мән, дейәсән, она тәшәккүр әтмәйи дә унутмушдум.

Гаршымда, Боз дағын архасындан зирвәси гарлы Гафгаз сыра дағлары учалырды. Санки онларда күчлү бир магнит вар иди; булутлары өзләринә чәкиб сахламышдылар. Гәрибә шәкилли булутлар, гарлы дағларын давамы кими мави сәмая йүксәлирди. Лакин онларын көрүнүшүндә даһа әзәмәтлин, даһа гүдрәтли бир мәнзәрә варды. Бу, бир аз ашағыда Күрә синә көрмиш инсанларын яратдығы гүдрәтли тикинти иди.

Яхын кәләчәкдә бу нәһәнк тикинти республикамызын иншаат вә көнд тәсәррүфаты саһәсиндә ирәлийә атылачаг бөйүк аддыма сәбәб олачаг. Минкәчевирин вердийи электрик энержиси Бакыя кәләчәк вә ени-ени заводлара, сәнае мүәссисәләринә боллу энержи верәчәк, ени-ени кәндләри ишыгландырачаг, кечәләри дә күндүз кими ишыглы әдәчәк, Минкәчевир бәндинин чиловладығы Күрүн сулары халгымыза сәадәт вә боллуг кәтирәчәк, йүз

мин нектарларла ени сәһәләрдә бағлар, бағчалар салы-
начаг, памбыг вә башга биткиләг бечәриләчәк.

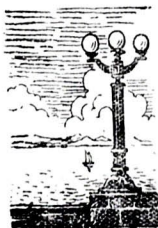
Й О Л

Улгун коллары гучаг-гучаг ясәмән кими чәһрайыя
чалыр, көйчә гарғалар вә хырда гушлар бизим яхын-
лашдығымызы көрүб ирәлийә учур, енидән мәфтилләрин
үстүнә гонурдулар: Санки онлар бизим бәләдчимиз ол-
маг истәйирдиләр.

Лакин биз онсуз да бу йола бәләд идик. Фикирлә-
ширдик ки, тезликлә һәммин бу йолла кери гайыдыб,
Минкәчевир гәһрәманларынын Бакыя верәчәкләри илк
әнержи мүнәсибәтилә онлары үрәкдән тәбрик әдәчәйик.

Минкәчевир.

1953-чү ил май.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Күр-Араз дүзәнлииндә	3
Минкәчевир	40

Редактору Ю. Маммадов
Чилди рәссам А. И. Семичованиндыр
Шәкилләри рәссам Д. Казымовундур
Техредактору В. Гаврилова
Корректору С. Раева

Чап ишләнмиш 9/Х-1953,
Кағыз форматы 70x108^{1/2}, 19—3,2
чап листи (Учот-нәшрийәт листи 3,0).
ФГ-8623. Сифарिश 357. Тиражы. 10.000.

Азәрбайҗан ССР Мәдәнийәт
Назирийәтинин „Гызыл Шәрт“
мәتبәси. Бакы, Нәзи Әсламов
күчәси, № 80.

90 гəп.

7—11

ГАСАН СЕИДБЕЙЛИ
НА БЕРЕГАХ КУРЫ
(на азербайджанском языке)

Азербайджанское
Издательство Детской и Юношеской Литературы
Баку — 1963